

Alles-in-1 examentraining

HAVO – 2014/2015

www.economielokaal.nl

door P.A. Bloemers

- **overzicht van de belangrijkste theorie per domein**
- **oefenexamens gesorteerd op domein**
- **oefenexamens met hints en antwoorden**
- **en tot slot: 3 hele examens met antwoorden**

Beste examenleerling,

Met deze *Alles-in-1-examentraining* kun je je optimaal voorbereiden op het school- en centraal examen.

Inhoud deel 1 – Per domein

In het eerste deel is de training ingedeeld op basis van de examendomeinen.

Per domein vind je er:

- ✓ een korte opsomming van de belangrijkste theorie van dat domein: *Highlights*
- ✓ een selectie examenopgaven die passen binnen dit domein
- ✓ hints bij deze opgaven, die je helpen het antwoord te vinden als je er zelf niet uit komt
- ✓ de uitwerkingen van die examenopgaven.

Inhoud deel 2 – Drie volledige examens

In het tweede deel is de training erop gericht dat je oefent met een volledig examen.

Je vindt er drie recente examens, met antwoorden. Maak tenminste één keer eens een volledig examen zonder pauze om zoiets te ervaren.

Advies werkwijze

Oefenen met examens heeft pas zin als je de theorie redelijk beheerst: controleer dus eerst met behulp van de *highlights* of je de theorie inderdaad nog redelijk beheerst. Duik terug in de boeken of ga naar economielokaal.nl om jezelf bij te spijkeren waar nodig.

Oefenen met examens is niet alleen controleren of je de theorie inderdaad beheerst, maar gaat ook/vooral om het trainen van zorgvuldig werken en goed formuleren. Ben dus heel kritisch wanneer je jezelf controleert. (Laat ook je docent eens kijken naar je antwoorden.)

Maak eerst een hele opgave voordat je gaat nakijken. Ook wanneer dat betekent dat je een vraag moet open laten; dat kan je op een examen ook gebeuren.

Richtlijnen voor een goed examen-antwoord

Bedenk dat de antwoorden die je in deze *alles-in-1-examentraining* vindt bedoeld zijn om je eigen antwoord te toetsen. Het zijn géén voorbeelden van een perfect examenantwoord!

Met het trainen op goede examenantwoorden kun je gemiddeld een half punt op je examen verdienen!!

Zorg ervoor dat je:

- + in je antwoord alle kernwoorden uit de vraag (en eventueel de tekst waar naar verwezen wordt) verwerkt.
- + in je antwoord deze kernwoorden ook omschrijft; dus de betekenis van het woord toelicht.
- + gegevens uit bronnen of grafieken die je moet gebruiken letterlijk benoemt “in bron 6 staat dat de inflatie in 2010 2% bedroeg...”.
- + bij berekeningen alle getallen benoemt; een berekening is dus meer dan een reeks getallen.
- + berekeningen gestructureerd opschrijft (ook al kost dat wat meer papier).
- + een berekening afsluit met een conclusie die het antwoord op de vraag formuleert “*dus de werkloosheid is met 3% gedaald*”.

Bovendien:

- ✓ lees na het opschrijven van je antwoord nogmaals de vraag om te controleren of je écht antwoord gegeven hebt op deze vraag.

- ✓ een antwoord van twee regels of minder is een uitzondering; voor een volledig antwoord zijn al snel vier of vijf regels nodig.

Tot slot

Deze examentraining is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid gemaakt.

Een speciaal woord van dank voor mijn collega's T. van Stigt en F. Borst. Ik ben hen enorm dankbaar voor hun suggesties en correcties.

De *highlights* geven, zoals de naam al suggereert, geen volledig overzicht van de examenstof. De auteur is op geen enkele wijze aansprakelijk te stellen.

Ik wens iedereen veel succes met het examen!

P.A. Bloemers.

Inhoudsopgave

BESTE EXAMENLEERLING,	1
INHOUDSOPGAVE	3
DOMEIN <i>MARKTEN</i>	6
Highlights	6
Markt en markt vormen.....	6
Elasticiteiten.....	4
Kosten, opbrengsten en winst.....	4
Producenten en doelstellingen	5
Overheidsingrijpen.....	6
Opgaven	8
Opgave 1 Downloaden, maar... (2012 TV1).....	8
Opgave 2 Wie betaalt het gratis downloaden? (2012 TV2)	10
Opgave 3 Parkeren tegen elke prijs? (2012 TV2).....	11
Opgave 4 Winstmachine Radio 538 (2010 TV1).....	13
Opgave 5 De prijs van voetbal (2009 TV1)	15
Opgave 6 Duitse minimalisten? (2010 TV1).....	16
Opgave 7 Horeca uitgerookt? (2009-pilot TV2).....	18
Opgave 8 Melk in de gierput (2010-pilot TV2).....	21
Opgave 9 Zó kunnen we niet draaien! (2013 TV2)	24
Hints	27
Uitwerkingen	30
DOMEIN <i>RUILEN OVER TIJD</i>	36
Highlights	36
Inflatie: nominaal en reëel	36
Pensioen.....	36
Overheidsfinanciën	37
Balans en Resultatenrekening.....	38
Opgaven	39
Opgave 1 Garantie op pensioen? (2012 TV2)	39
Opgave 2 Studeren loont (2009 TV1)	40
Opgave 3 Een eigen huis als spaarvarken (2009 TV1).....	42
Opgave 4 Nederlandse staatsschuld op de helling (2004-oud TV1).....	43
Opgave 5 Staatsschuld onder controle (2003-oud TV2).....	44
Opgave 6 Vergrijzing brengt oudedagsvoorzieningen in gevaar (2003-oud TV1).....	45
Opgave 7 Noors medicijn voor Hollandse ziekte (2013 TV2)	46
Hints	48
Uitwerkingen	50
DOMEIN <i>SAMENWERKEN & ONDERHANDELEN</i>	54
Highlights	54
Speltheorie.....	54
Samenwerken / onderhandelen	54
Arbeidsmarkt.....	55

Opgaven	56
Opgave 1 Te huur: 'gratis' schoolboeken! (2009 TV1).....	56
Opgave 2 De koers van doping (2011 TV1).....	57
Opgave 3 Voor wat hoort wat (2013 TV2).....	59
Hints	62
Uitwerkingen	63
DOMEIN RISICO & INFORMATIE	66
Highlights	66
Verzekeren	66
Beleggen.....	66
Ondernemingsvormen	67
Opgaven	68
Opgave 1 Met een fiets verdienen je iets (2012 TV1).....	68
Opgave 2 De school als (voorzichtige) onderneming (2012 TV2)	69
Opgave 3 Zeker in zorg (2010 TV1).....	71
Opgave 4 Wel of niet verzekeren? (2013 TV2).....	73
Hints	76
Uitwerkingen	77
DOMEIN WELVAART & GROEI	79
Highlights	79
Productie- en inkomen meten.....	79
Nationale Rekening	79
Personele inkomensverdeling	80
Loon- en Inkomstenbelasting	81
Categoriale inkomensverdeling	82
Opgaven	83
Opgave 1 Nieuwe crisis en een oud model ... (2012 TV1).....	83
Opgave 2 De verschillen in de wereld draaien door! (2012 TV2)	84
Opgave 3 Onderwijs verdient beter? (2010 TV1).....	86
Opgave 4 Reizen moet duurder worden (2012-oud TV1).....	88
Opgave 5 Beleggingen leiden tot inkomensverschillen (2012-oud TV1)	89
Opgave 6 Direct of indirect betalen? (2013 TV2).....	90
Hints	92
Uitwerkingen	94
DOMEIN GOEDE TIJDEN, SLECHTE TIJDEN	98
Highlights	98
Conjunctuur	98
Conjunctuurbeleid overheid.....	99
Structuur	99
Verkeersvergelijking van Fisher	100
Rentebeleid Centrale Bank.....	100
Betalingsbalans en wisselkoers.....	101
Opgaven	103
Opgave 1 Oververhit IJsland koelt af (2012-oud TV1).....	103

Opgave 2 Klassieke tragedie (2011 TV1)	104
Opgave 3 Strijd om de rente (2009 TV1)	106
Opgave 4 China versus de VS (2012 TV1)	107
Opgave 5 Wat is goed in slechte tijden? (2011 TV1)	109
Opgave 6 Bevrozen in Japan, ontdooien in IJsland (2010 TV1)	110
Hints	113
Uitwerkingen	116
VOLLEDIGE EXAMENS	120
Examen 2013	120
Uitwerking examen 2013	130
Examen 2014	134
Uitwerking examen 2014	144
Herexamen 2014	148
Uitwerking herexamen 2014	157

Domein *Markten*

Highlights

Markt en markt vormen

Concrete markt = locatie / plaats waar vragers en aanbieders elkaar écht ontmoeten, zoals bijvoorbeeld 'de markt op dinsdag'

Abstracte markt = geheel van vraag naar en aanbod van een bepaald product, zoals 'de huizenmarkt'.

Marktvormen

Omstandigheden waarmee vragers en aanbieders van een product te maken hebben.

We onderscheiden daarbij in ieder geval:

Aantal aanbieders	Aantal vragers	Aard van het product	Marktvorm	Voorbeeld
veel	veel	homogeen	volkomen concurrentie / volledige mededinging	Aandelen, vreemde valuta
één	veel	'homogeen'	monopolie	vervoer per trein
enkele	veel	heterogeen	(heterogeen) oligopolie	supermarkten
veel	veel	heterogeen	monopolistische concurrentie	wasmiddel

Volkomen concurrentie

Op een markt van volkomen concurrentie - of volledige mededinging - heeft een individuele producent geen invloed op de prijs. Die (evenwichts)prijs komt door de collectieve werking van vraag en aanbod tot stand.

Kenmerken volkomen concurrentie:

- veel vragers en veel aanbieders
- homogeen product
- transparante markt
- vrije toetreding

Bijvoorbeeld:

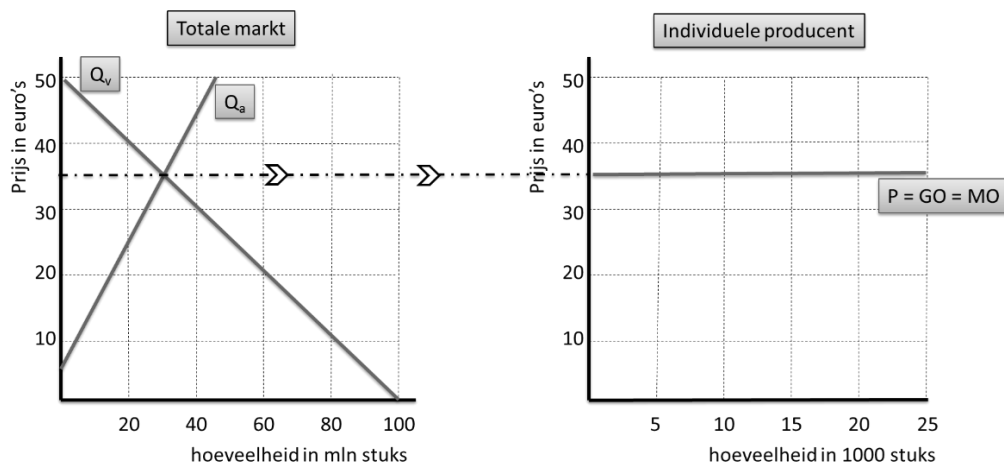
$$Q_v = -2P + 100$$

$$Q_a = P - 5$$

Waarbij:

P = prijs in euro's

Q = hoeveelheid

Vraaglijn

De vraaglijn geeft aan hoeveel de collectieve vraag naar een product is bij een bepaalde prijs.

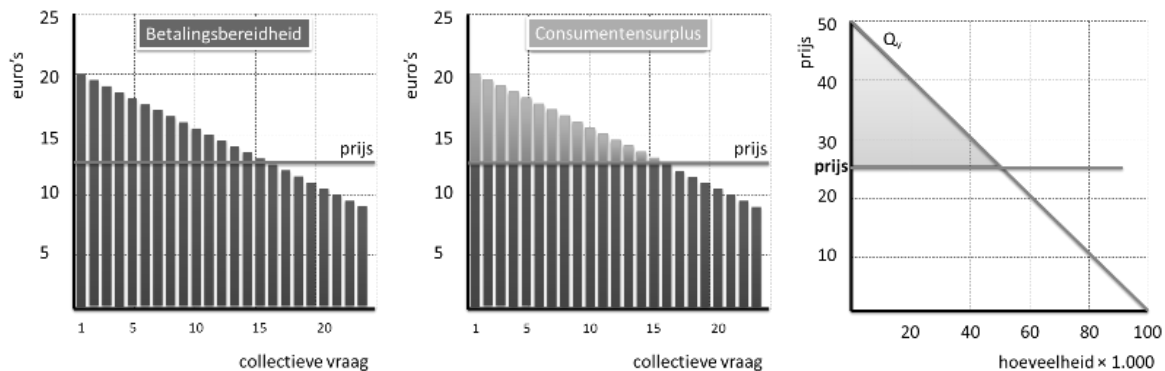
De lijn beschrijft dus de **betalingsbereidheid** van de gezamenlijke consumenten.

Bij het opstellen van een vraagfunctie (bijvoorbeeld $Q_v = -2P + 100$) worden andere factoren dan de prijs die óók invloed hebben op de vraag constant verondersteld: **ceteris paribus**:

- inkomen van de consumenten
- voorkeur van de consumenten
- aantal consumenten
- prijs van andere producten

Wanneer één van deze ceteris-paribus-voorwaarden wél verandert, dan verschuift de lijn evenwijdig naar links / rechts.

Wanneer consumenten minder hoeven te betalen dan zij bereid zijn om (maximaal) te betalen, is er sprake van een **consumentensurplus**.

Het consumentensurplus in de rechterfiguur heeft dus de vorm van een driehoek, omdat de consumenten niet allemaal dezelfde betalingsbereidheid hebben.

Aanbodlijn

De aanbodlijn geeft aan hoeveel producten de gezamenlijke producenten bij een bepaalde prijs bereid zijn om aan te bieden.

Hoe hoger de prijs, hoe meer producenten bereid / in staat zijn om het product aan te bieden.

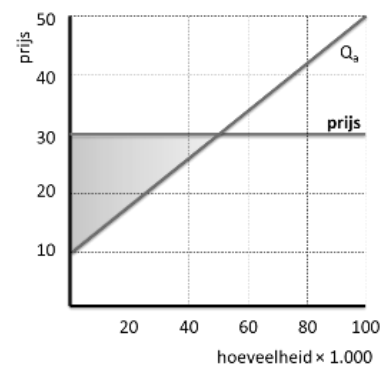
We noemen dat ook wel de **verkoopbereidheid** van de producenten.

Ook bij het opstellen van de aanbodlijn veronderstellen we andere factoren dan de prijs die óók invloed hebben op het aanbod constant.

In dit geval gaat het dus vooral om factoren die de kosten van het bedrijf beïnvloeden. Wanneer die tóch veranderen, verschuift de aanbodlijn evenwijdig omhoog / omlaag.

Wanneer producenten méér verdienen dan zij minimaal voor hun producten willen ontvangen, is er sprake van een **producentensurplus**.

Ook het producentensurplus heeft meestal de vorm van een driehoek, zoals te zien is in de afbeelding rechts.

Elasticiteiten

Een elasticiteit is een getal dat het verband aangeeft tussen twee procentuele veranderingen.

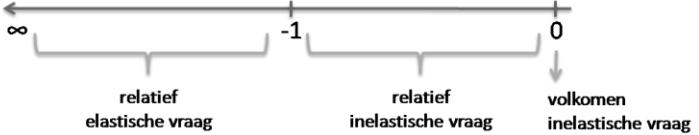
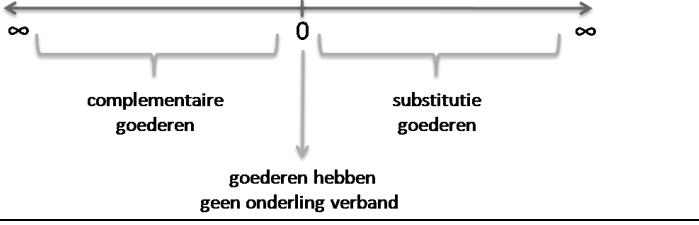
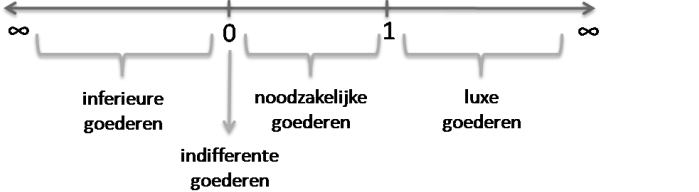
$$\% \Delta \text{ oorzaak} \times E = \% \Delta \text{ gevolg}$$

Een positieve waarde van de elasticiteit = een positief verband ($\uparrow \rightarrow \uparrow$ of $\downarrow \rightarrow \downarrow$)

Een negatieve waarde van de elasticiteit = een negatief verband ($\uparrow \rightarrow \downarrow$ of $\downarrow \rightarrow \uparrow$)

Een waarde tussen -1 en 1 geeft aan dat de $\% \Delta$ gevolg $<$ $\% \Delta$ oorzaak

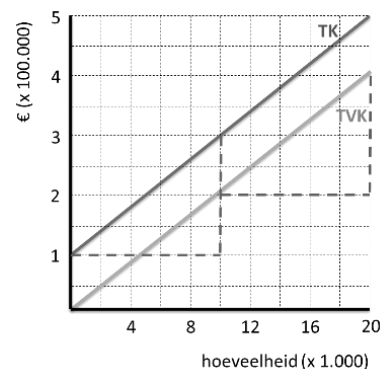
Een waarde groter dan 1 of kleiner dan -1 geeft aan $\% \Delta$ gevolg $>$ $\% \Delta$ oorzaak

<p style="text-align: center;">Prijselasticiteit van de vraag</p> 	<p>De prijselasticiteit geeft aan hoe sterk de vraag reageert op een procentuele prijsverandering.</p> <p>Je kunt met E_v voorspellen wat er met de omzet gaat gebeuren.</p>
<p>Bijvoorbeeld. Bij een prijselastische vraag ($E_v < -1$) reageert de vraag meer dan evenredig op een prijsverandering. Dus de vraag verandert in procenten meer dan de prijs. Als de prijs stijgt, daalt de vraag (in procenten méér); de omzet zal dus dalen ($P \times Q$)</p>	
<p style="text-align: center;">Kruiselingse elasticiteit</p> 	<p>De kruiselingse elasticiteit geeft aan hoe sterk de vraag van product X reageert op een procentuele prijsverandering van product Y.</p>
<p style="text-align: center;">Inkomenselasticiteit</p> 	<p>De inkomenselasticiteit geeft aan hoe sterk de vraag naar een product reageert op een procentuele inkomensverandering.</p>

Kosten, opbrengsten en winst

Er zijn maar twee soorten kosten:

- **Vaste kosten** (of: **constante kosten**)
= het totaalbedrag staat per periode vast en is onafhankelijk van het aantal geproduceerde producten
Bijvoorbeeld: huur, afschrijving, rente
- **Variabele kosten**
= het totaalbedrag is afhankelijk van het aantal producten dat in een periode wordt geproduceerd
Bijvoorbeeld: grond- en hulpstoffen, energie
Wanneer de variabele kosten per product steeds hetzelfde blijven, spreken we van **proportioneel variabele kosten**

Marginale kosten zijn de extra kosten die erbij komen als een bedrijf één extra product produceert. Zoals te zien is aan de stippellijn in de afbeelding worden die extra kosten veroorzaakt door de variabele kosten; de totale vaste kosten veranderen immers niet als je meer produceert.

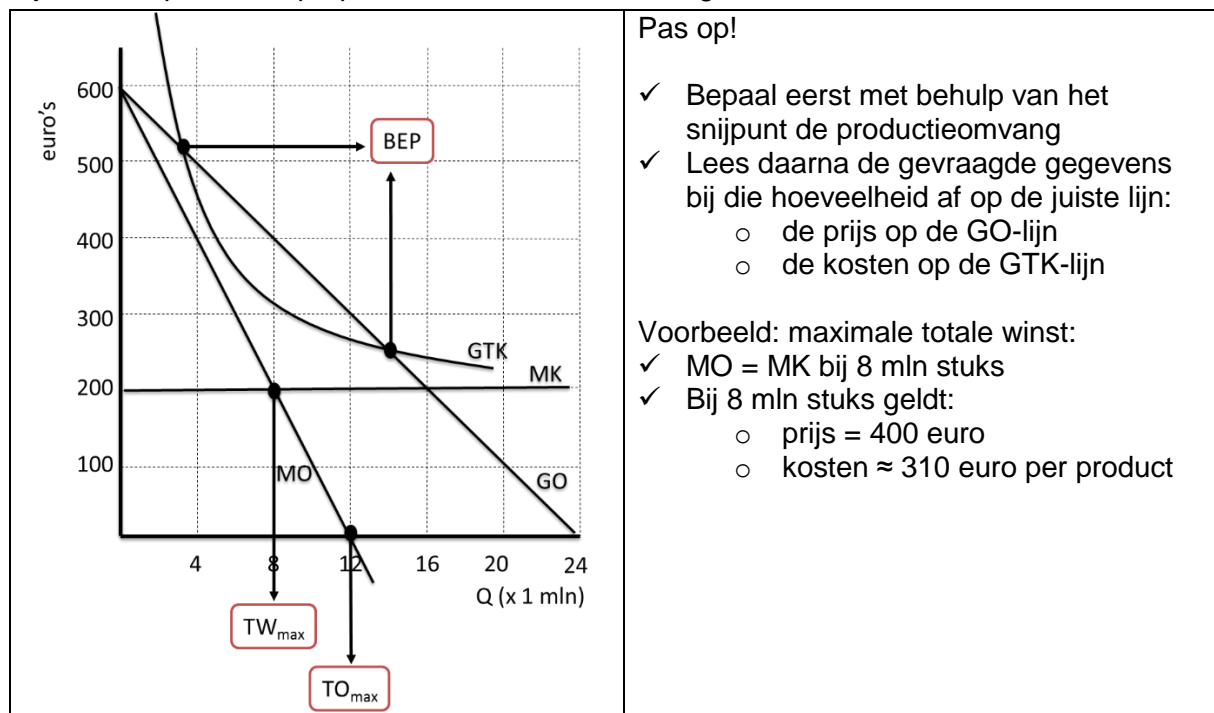
In geval van proportioneel variabele kosten geldt: $GVK = MK$

Producenten en doelstellingen

Er zijn drie standaard doelstellingen die je in de opgaven moet kunnen toepassen:

- **Break-even-afzet (break-even-punt)**
de productieomvang waarbij er geen winst en geen verlies gemaakt wordt, dus de productieomvang waar Opbrengst = Kosten (totaal of per product)
- **Maximale totale omzet**
bij hoeveel producten de omzet maximaal is, is afhankelijk van de marktvorm
 - Volkomen concurrentie: prijs staat vast, dus zoveel mogelijk producten verkopen (productiecapaciteit)
 - Monopolist: bij een productieomvang waar geldt $MO = 0$
- **Maximale totale winst**
bij een productieomvang waar geldt: $MO = MK$
(als MO en MK evenwijdig lopen, dan bij de productiecapaciteit)

Bij de monopolist met proportioneel variabele kosten geldt:

Overheidsingrijpen

Marktwerking zorgt voor evenwicht tussen vraag en aanbod, maar heeft ook tekortkomingen:

- er worden geen collectieve goederen geproduceerd.
- er wordt geen rekening gehouden met externe effecten, zoals milieuvervuiling.
- vanuit maatschappelijk belang gezien kan de evenwichtsprijs te hoog / te laag zijn.

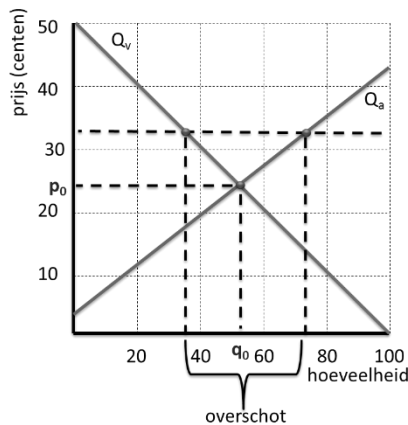
Om die reden kan de overheid besluiten om in te grijpen in de vrije marktwerking.

Overheidsingrijpen kan:

- marktconform; er blijft dan sprake van een evenwichtssituatie.
Dan grijpt de overheid in met heffingen (BTW, accijns) of subsidies.
- Niet-marktconform; er ontstaat dan een situatie waar vraag en aanbod niet meer aan elkaar gelijk zijn.
Dan grijpt de overheid in met minimum- of maximumprijzen.

Minimumprijs

De evenwichtsprijs kan door vrije marktwerking te laag worden, zodat producenten hiervan niet kunnen overleven. Wanneer het maatschappelijk van belang is dat deze producenten wél overleven kan de overheid een minimumprijs (of garantieprijs) instellen.

Nadeel hiervan is dat er een productie-overschot ontstaat, dat (met belastinggeld) moet worden opgekocht tegen de minimumprijs.

Dit overschot moet:

- vernietigd worden (verspilling)
- buiten de eigen markt met subsidie verkocht worden (oneerlijke concurrentie)

Bovendien moet:

- buitenlandse concurrentie buiten gehouden worden met invoerrechten
- de eigen productie beperkt worden door producenten een productie-quotum op te leggen

Een minimumprijs komt vooral voor bij landbouwproducten.

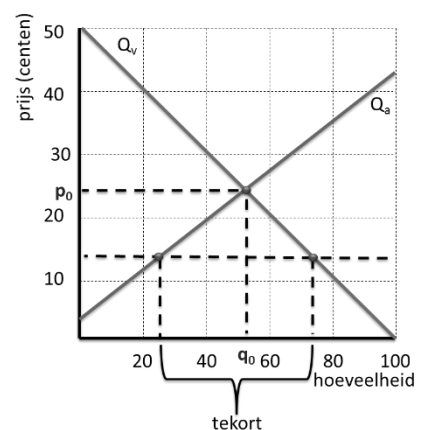
Maximumprijs

De evenwichtsprijs kan door vrije marktwerking te hoog worden, zodat niet alle consumenten het product kunnen betalen. Wanneer het maatschappelijk van belang is dat het product voor consumenten betaalbaar blijft kan de overheid een maximumprijs instellen.

Nadeel hiervan is dat er een tekort aan producten ontstaat.

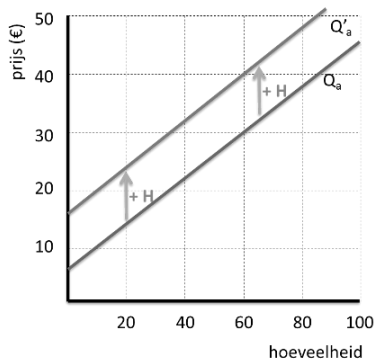
Er zal dus nagedacht moeten worden over een eerlijk verdeelsysteem.

In de praktijk kennen we dit systeem in de sociale huursector: wachtlijsten voor betaalbare woningen.

Heffing of subsidie

Met behulp van extra belasting of accijnzen (beide vormen van een heffing) of met behulp van subsidie kan de overheid de prijs van een product beïnvloeden. Voordeel van deze manier van ingrijpen is bovendien dat er geen tekorten of overschotten ontstaan.

Accijnzen worden vaak gebruikt om de negatieve externe effecten van een product zichtbaar te maken in de prijs. De producent moet dan een extra bedrag betalen per product. Hierdoor zal hij voor dezelfde productie voortaan een hoger bedrag aan de consument vragen: de aanbodlijn verschuift naar boven.

Subsidies werken op gelijke wijze. De producent krijgt van de overheid een bedrag per product, waardoor hij voor dezelfde productie voortaan een lager bedrag aan de consument hoeft te vragen: de aanbodlijn verschuift naar beneden.

Let op!

De prijs verandert meestal minder dan het bedrag van de heffing/subsidie. Dat komt omdat de consumenten reageren op de veranderde prijs.

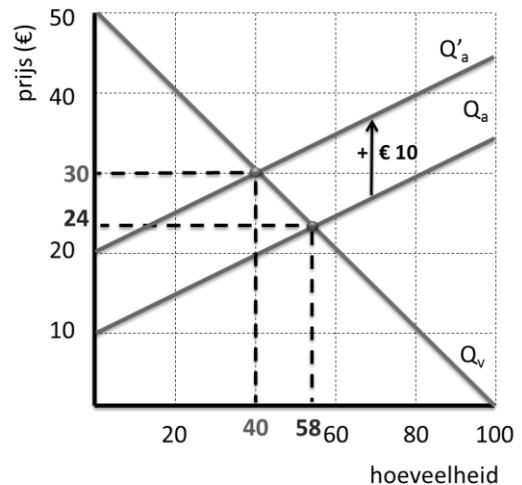
Hoeveel procent van de heffing/subsidie in de prijs verwerkt wordt, geven we aan met het

$$\text{afwentelingspercentage} = \frac{\Delta \text{prijs}}{\text{bedrag heffing}} \times 100\%$$

In de figuur verschuift de aanbodlijn € 10 omhoog door een accijns.

De evenwichtsprijs gaat echter maar met € 6 omhoog (van 24 → 30).

$$\text{Het afwentelingspercentage} = \frac{€ 6}{€ 10} \times 100\% = 60\%$$

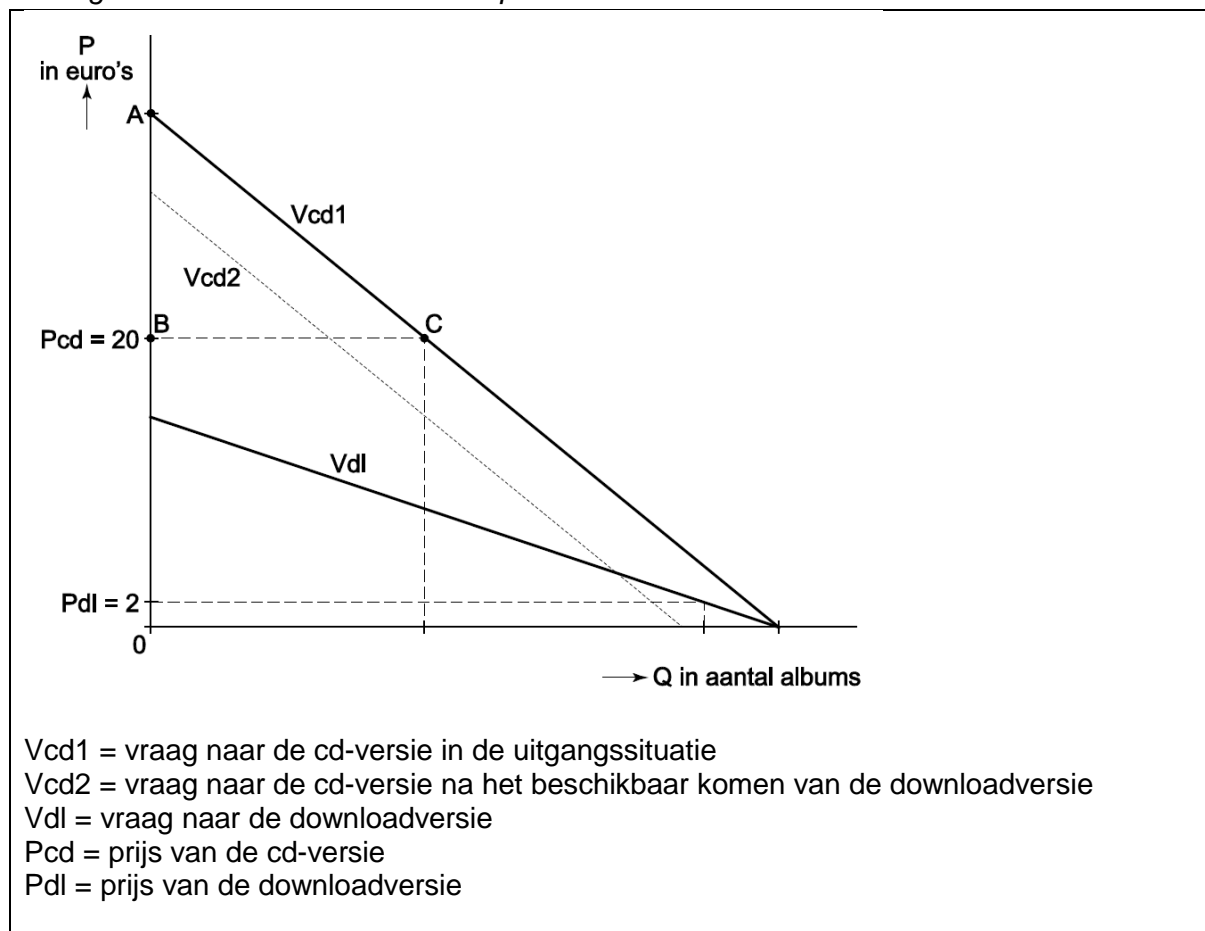

Opgaven

Opgave 1 | Downloaden, maar... (2012 TV1)

De popgroep Duploaders heeft de talentenshow Holland Has a Voice gewonnen. Als hoofdprijs heeft een muziekmaatschappij in 2010 haar eerste album uitgebracht. De vraag naar dit album kan worden weergegeven door de vraaglijn V_{cd1} in bron 1. Het album is voor € 20 te koop als cd. Snel na het verschijnen van deze cd is het album ook vrij te downloaden via internet. Downloaden van het album is niet helemaal gratis: er zijn kosten, zoals het internetabonnement, tijd en moeite; deze drukken we uit in een prijs van € 2 per gedownload album. De vraag naar de downloadversie wordt weergegeven door de vraag lijn V_{dl} in bron 1. Als gevolg van het beschikbaar komen van de downloadversie zal naar verwachting de vraag naar de cd kleiner worden. Dit wordt weergegeven door de verschuiving van de vraaglijn van V_{cd1} naar V_{cd2} .

bron 1 vraag naar het eerste album van Duploaders

Gebruik bovenstaande tekst en bron 1.

- 3p 1 Maak van onderstaande zinnen een economisch juiste tekst.
 De downloadversie van het album is ...(1)... de winkelversie. Het beschikbaar komen van een downloadversie van het album leidt tot een ...(2)... van de totale afzet van het album, doordat ...(3).... In vergelijking met de vraag naar de cd is de vraag naar de downloadversie ...(4)....

Kies uit:

- bij (1) complementair aan / substitueerbaar voor
- bij (2) daling / stijging
- bij (3) de betalingsbereidheid stijgt / de gemiddelde prijs van het album daalt
- bij (4) meer prijselastisch / minder prijselastisch

Duploaders is als beginnende popgroep blij dat de muziekmaatschappij haar eerste album op de markt brengt. De popgroep heeft geen bezwaar dat het album op het internet vrij kan worden gedownload, ook al mist de popgroep daardoor nu een deel van de inkomsten uit auteursrechten.

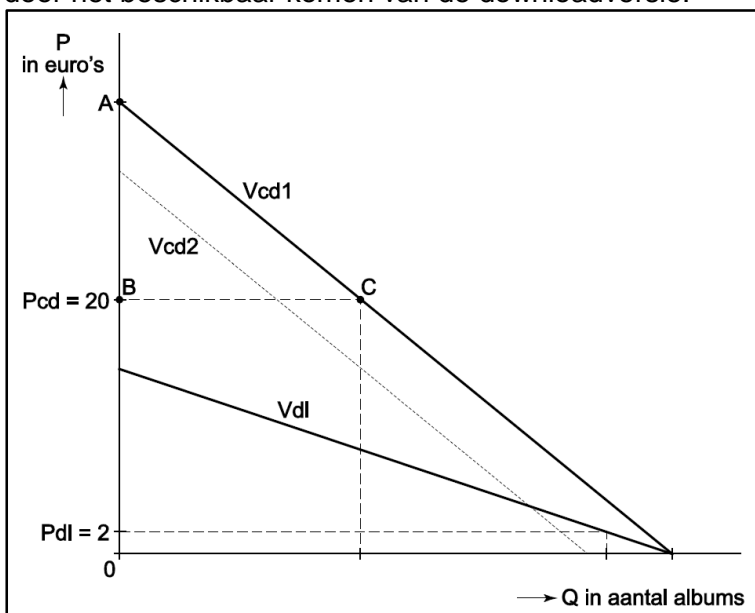
- 2p 2 Leg uit dat het vrij beschikbaar komen van het eerste album toch kan leiden tot meer inkomsten voor Duploaders.

Naar aanleiding van dit eerste album beweert een econoom:

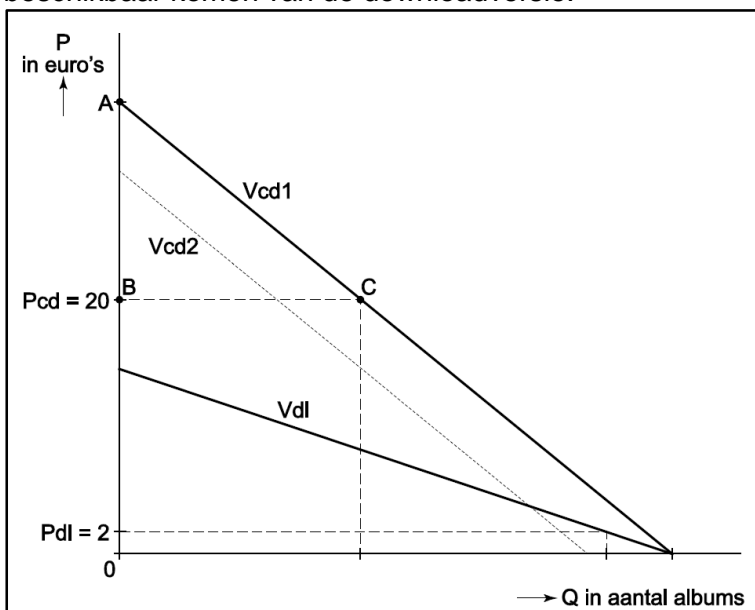
“Door het vrij beschikbaar komen van het album van Duploaders via internet zal het totale consumentensurplus van dit album stijgen, ook al zullen er minder cd's verkocht worden.”
 Stel de prijs van de cd blijft € 20, ook nadat de vraag is verschoven naar V_{cd2} . In de figuur van bron 1 geeft de driehoek ABC het consumentensurplus weer in de uitgangssituatie.

Gebruik bron 1 en de uitwerkbijlage bij de vragen 3 en 4.

- 1p 3 Arceer in onderstaande uitwerkbijlage de afname van het consumentensurplus die ontstaat door het beschikbaar komen van de downloadversie.

- 1p 4 Arceer in onderstaande uitwerkbijlage het extra consumentensurplus dat ontstaat door het beschikbaar komen van de downloadversie.

Opgave 2 | Wie betaalt het gratis downloaden? (2012 TV2)

uit een weblog (juni 2010):

Popmuzikant Erwin Radjinder: "Iedereen roept dat gratis downloaden van muziek gewoon moet kunnen, maar wij proberen cd's te verkopen om te kunnen eten. Muzikanten als ik kunnen tegenwoordig niet meer leven van de inkomsten uit auteursrechten. Intussen klagen bezoekers van concerten over de hoge entreprijzen: tja, wat wil je met al dat meeliftgedrag van internetgebruikers!"

Auteursrechten vormen voor muzikanten een belangrijke bron van inkomen. Deze rechten zijn gekoppeld aan de verkoop van cd's en aan het aantal keren dat hun muziektitels worden gedraaid op de radio. Door het gratis downloaden van muziektitels door consumenten missen de uitvoerende muzikanten een deel van hun inkomsten uit auteursrechten.

2p 5 Leg uit dat het gratis downloaden door consumenten van muziektitels gezien kan worden als meeliftgedrag.

2p 6 Leg uit dat door het gratis downloaden het aanbod van nieuwe muziektitels zou kunnen dalen.

Medio 2010 kwam de Kamercommissie auteursrecht met een voorstel: "Verbied het gratis downloaden door consumenten van muziektitels, zoals dat al gebeurt in andere landen van de Europese Unie. Consumenten die het downloadverbod overtreden, kunnen door de provider afgesloten worden van toegang tot het internet."

De Consumentenbond beweert: "Gratis downloaden verhoogt de welvaart: per saldo neemt op de markt voor muziektitels het totaal van consumenten- en producentensurplus toe. Dat heeft een onderzoek aangetoond." Zie ook bron 1.

bron 1 uit een onderzoeksrapport

Uit het onderzoek naar de economische effecten van het gratis downloaden komen de volgende schattingen op jaarbasis:

- in 2009 hebben Nederlanders 1,5 miljard muziektitels gratis gedownload. De gemiddelde betalingsbereidheid voor deze muziektitels bedraagt € 0,12 per titel;
- als gevolg hiervan zijn de winkelverkoop van muziektitels afgenomen, waardoor het consumentensurplus naar schatting is gedaald met 60 miljoen euro;
- en als gevolg is voor de muziekindustrie, de producent van de muziektitels, het producentensurplus naar schatting gedaald met 100 miljoen euro.

Conclusie: gratis downloaden verhoogt de welvaart.

bron 2 alternatief voorstel van de Consumentenbond

De Consumentenbond pleit, samen met de muziekindustrie, voor een heffing van vijf euro op alle digitale apparatuur, van mp3/4-spelers tot laptops, die kan worden gebruikt om van internet muziek op te nemen en af te spelen. De opbrengst van deze heffing gaat naar de Stichting Thuiskopie. Deze stichting zorgt voor de verdeling van dit geld over de verschillende rechthebbende partijen in de muziekindustrie. Vertegenwoordigers van consumenten en producenten hebben afgesproken dat de Stichting Thuiskopie per jaar minimaal 30 miljoen euro moet ontvangen.

bron 3 enkele reacties op het voorstel van de Consumentenbond via een weblog

➤ Petra12 op 18 juni 2010:
"En als je nooit iets gratis downloadt, maar netjes cd's in de winkel koopt en die op je eigen apparatuur afspeelt, dan betaal je dubbel!"

➤ Atilla22 op 8 juli 2010:
 “Een slecht plan! Ik heb een elektronicawinkel en verkoop mp3-spelers voor veertig euro per stuk. Als ik die voorgestelde heffing volledig doorbereken in de prijs, verwacht ik dat mijn omzet inclusief heffing zal afnemen.”

Gebruik bron 1.

3p 7 Laat met behulp van een berekening zien hoe de bewering van de Consumentenbond onderbouwd kan worden.

Gebruik bron 2 en bron 3 bij de vragen 8 en 9

2p 8 Geef de argumentatie bij de reactie van Petra12 op het voorstel van de Consumentenbond.

2p 9 Gaat Atilla22 uit van een prijselastische of van een prijsinelastische vraag naar zijn mp3-spelers? Verklaar het antwoord.

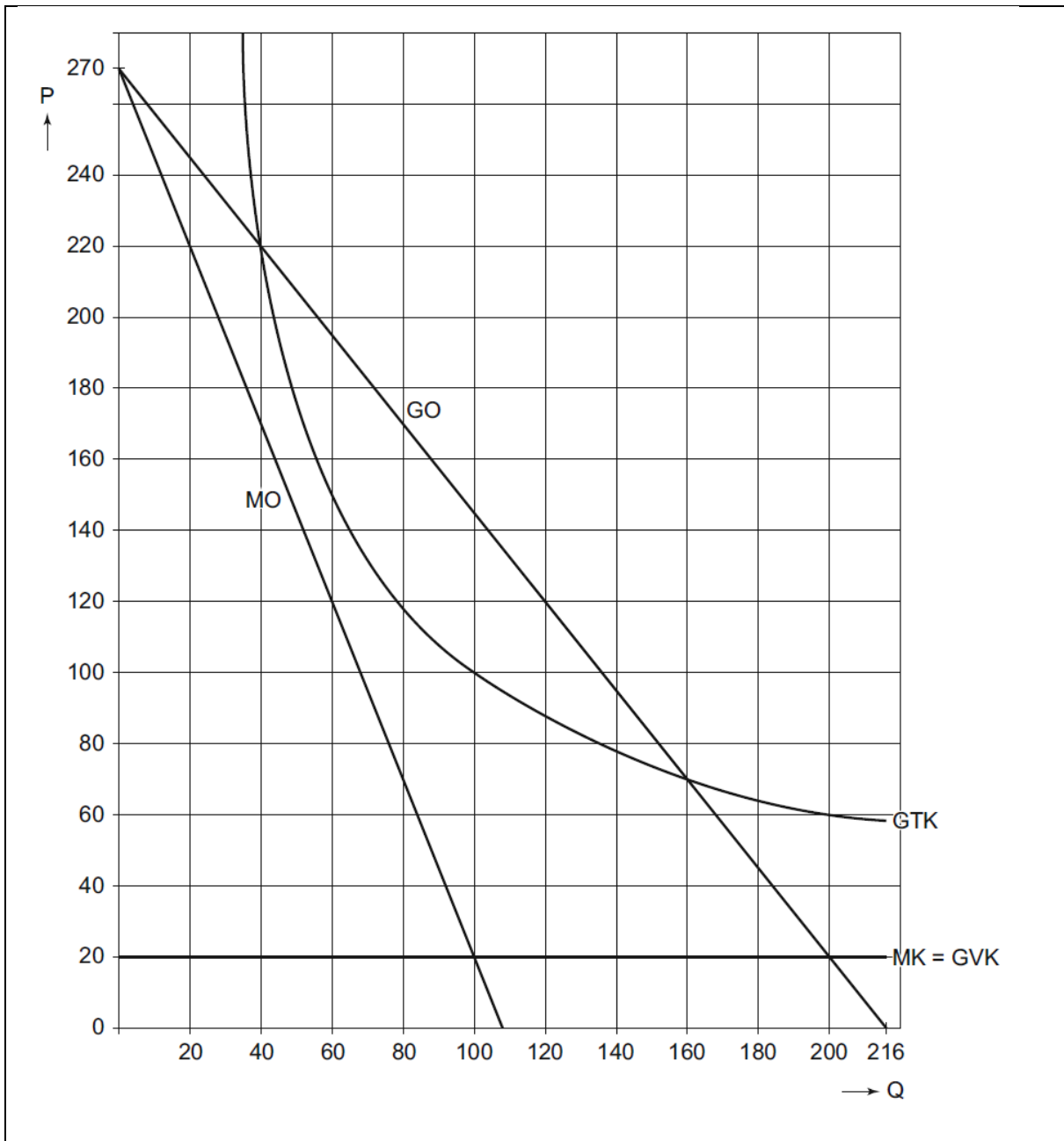
Opgave 3 | Parkeren tegen elke prijs? (2012 TV2)

Stedelijke gemeenten staan voor de uitdaging om verantwoord om te gaan met een groeiende vraag naar mobiliteit in een dichtbevolkt gebied. Parkeerbeleid is een onderdeel van goed mobiliteitsbeleid.

Gemeente Biltsche Venen heeft naast het vernieuwde winkel- en kantorencentrum een parkeerterrein aangelegd. Voor de exploitatie van dit parkeerterrein wil de gemeente het alleenrecht geven aan het particuliere bedrijf €Park. De gemeente heeft een marktonderzoek laten uitvoeren naar de vraag naar parkeerruimte van winkelpubliek en van personeel dat gaat werken in de winkels en kantoren. Daarnaast is een schatting gemaakt van de kosten voor de exploitatie door €Park.

bron 8 marktonderzoek gemeente en exploitatiekosten €Park

$P = -1,25Q + 270$ $MO = -2,5Q + 270$ GO = gemiddelde opbrengst MK = GVK = 20	P = prijs in centen per uur per bezette parkeerplaats Q = aantal bezette parkeerplaatsen per uur MO = marginale opbrengst MK = marginale kosten GVK = gemiddelde variabele kosten GTK = gemiddelde totale kosten
- De productie (Q) is het aantal bezette parkeerplaatsen per uur. De beheerskosten (onderhoud, surveillance, gemeentelijke heffingen) komen volledig voor rekening van €Park en zijn onderdeel van de constante kosten van €Park. - Het parkeerterrein heeft een capaciteit van 180 parkeerplaatsen.	

Gebruik bron 8 bij de vragen 10, 11 en 12.

- 2p 10 Maak van de volgende zinnen juiste economische beweringen die betrekking hebben op de marktsituatie voor €Park:
- Om break-even te bereiken moet €Park minimaal ... (1) ... bezette parkeerplaatsen per uur realiseren.
 - Bij een prijs van 100 cent per uur zal de totale winst ... (2) ... maximaal zijn.
 - Bij een prijs die maximale bezetting van het parkeerterrein oplevert, zal €Park ... (3) ... maken.

Kies uit:

bij (1) 40 / 100 / 150 / 160

bij (2) niet / wel

bij (3) verlies / winst

€Park overweegt als prijs per uur één van de volgende alternatieven: 100, 135 of 145 cent.

- 2p 11 Welke prijs moet €Park kiezen om maximale totale omzet te halen? Verklaar de keuze met een berekening.
- 2p 12 Arceer in bron 8 de maximale totale winst die €Park kan behalen.

De bewoners van een naastgelegen woonwijk, die voorheen gratis konden parkeren op het stukje grond, zijn het niet eens met de plannen van de gemeente. “Klinkklare diefstal, parkeren gaat ons veel geld kosten”, aldus Paul Boos, woordvoerder van de bewoners. “En buiten de openingstijden van winkels en kantoren zal een deel van het parkeerterrein leeg blijven. Zonde van de schaarse ruimte en dus een vorm van welvaartsverlies.”

Paul Boos doet namens alle wijkbewoners een voorstel aan €Park, zoals te lezen is in bron 9. Hij noemt zijn voorstel een vorm van prijsdiscriminatie.

bron 9 voorstel Paul Boos aan €Park, in drie onderdelen

- a. Stel een apart parkeertarief in voor de wijkbewoners, dat alléén geldig is buiten de openingstijden van de winkels en kantoren.
- b. Houd rekening met de relatief lage betalingsbereidheid van deze wijkbewoners.
- c. Registreer elke wijkbewoner via het kenteken van de auto en gebruik dit om de wijkbewoners toegang tot het parkeerterrein te verlenen buiten de openingstijden van winkels en kantoren.

Gebruik bron 9 en bovenstaande tekst bij de vragen 13 en 14.

- 2p 13 Leg uit dat het voorstel van Paul Boos gezien kan worden als een voorbeeld van prijsdiscriminatie.
- 2p 14 Leg uit hoe uitvoering van het voorstel van Paul Boos kan bijdragen aan beperking van het welvaartsverlies.

Opgave 4 | Winstmachine Radio 538 (2010 TV1)

De radiozender Radio 538 werd in 2007, bij de overname door RTL, ook wel ‘de kip met de gouden eieren’ genoemd. Voor 2008 werd een winst verwacht van méér dan 40% van de omzet. “Ons succes valt niet zomaar te kopiëren”, zegt deejay Evers. “Met de laatste muziekhits kom je er niet. Wij bieden luisteraars een specifieke formule, precies wat ze willen: dus ook de files, het weer, dat soort dingen. Op de drukst beluisterde momenten is er soms vier minuten reclame per uur. Bedrijven betalen op die duurste momenten maar liefst 164 euro voor een seconde reclame. Als de medewerkers en het radiostation zijn betaald, is bijna alles wat je extra verdient pure winst.”

In 2008 verdient Radio 538 negentig procent van haar omzet met het uitzenden van reclame. De afzet wordt gemeten in aantal verkochte seconden radioreclame.

bron 1 marktaandeelen in radioreclame van Nederlandse radiozenders (in procenten van de totale omzet uit radioreclame in 2008)

1.	Radio 538	11,4
2.	Radio 2	9,6
3.	Sky Radio	8,9
4.	3 FM	7,7
5.	Radio 1	6,8
6.	overige Nederlandse radiozenders	55,6

bron 2 financiële gegevens Radio 538 in 2008

- De totale omzet bedraagt € 31 miljoen.
- 90% van de omzet komt uit de verkoop van radioreclame (reclameseconden).
- De overige 10% van de omzet komt uit de verkoop van podcasts, internet en live-evenementen. Deze verkoop levert geen winst en geen verlies op.
- De prijs per reclameseconde kan verschillen, afhankelijk van het tijdstip van uitzenden. Gemiddeld betalen bedrijven € 80 per reclameseconde.
- In 2008 bedroeg de afzet van reclameseconden 348.750.

kosten	toelichting	bedrag
uitzendlicentie	vast bedrag om te mogen uitzenden	€ 57 miljoen per 8 jaar
auteursrechten	vereist om muziek te mogen draaien: hoe meer muziek, des te meer kosten	9% van de totale omzet in 2008
arbeidskosten	vaste medewerkers en tijdelijk personeel	€ 5,885 miljoen in 2008
rente	voor de financiering van gebouwen en apparatuur	€ 2,2 miljoen per jaar

Gebruik bron 1 of bron 2.

- 2p 15 Leg aan de hand van bron 1 of van bron 2 uit dat er sprake is van onvolkomen concurrentie op de markt voor radioreclame.

Gebruik de bronnen 1 en 2.

- 2p 16 Bereken de totale omzet in 2008 in de markt voor radioreclame.

Gebruik bron 2.

- 2p 17 Laat met een berekening zien dat de winst van Radio 538 in 2008 méér dan 40% was van de behaalde omzet.

Op basis van marktonderzoek is berekend dat voor Radio 538 de prijselasticiteit van de vraag naar reclameseconden $-1,2$ bedraagt bij de gegeven gemiddelde prijs per reclameseconde.

Wat wil Radio 538 de komende jaren gaan doen? Programmadirecteur Hartingk en financieel directeur Brügggen discussiëren over de toekomst en de winstgevendheid van Radio 538.

Zij beweren:

- Hartingk: "Als we de gemiddelde prijs per reclameseconde verhogen met 15% zullen we minder reclameseconden verkopen, maar ik zie geen adverteerders afhaken. Onze omzet uit radioreclame zal stijgen, sommige kosten zullen dalen en dat kan meer winst opleveren."
- Brügggen: "Als we de gemiddelde prijs per reclameseconde verlagen met 15% zullen adverteerders meer reclameseconden bij ons kopen. We gaan dan wat minder muziek uitzenden, maar ik zie geen luisteraars afhaken. Onze omzet uit radioreclame zal stijgen, sommige kosten zullen dalen en dat kan meer winst opleveren."

Hartingk en Brügggen beweren beiden dat de winst kan toenemen als hun prijsvoorstel wordt gevolgd. Eén van beiden kan zijn bewering op een economisch juiste manier onderbouwen met gebruik van de gegeven prijselasticiteit.

- 3p 18 Wie kan dat: Hartingk of Brügggen? Beschrijf ook de volledige bewering.

Opgave 5 | De prijs van voetbal (2009 TV1)

uit een krant

Het Brabantse Deurne stond op zijn kop toen bleek dat de amateurvoetballers van SV Deurne tijdens de loting van de KNVB-beker gekoppeld werden aan de profvoetballers van Feyenoord. De voorzitter van SV Deurne: "Dit is een droom die uitkomt, en we spelen ook nog thuis. Gezien de verwachte vraag naar kaartjes voor deze wedstrijd moeten we uitwijken naar het stadion van Helmond Sport. De tribune op ons sportpark is te klein." Het bestuur van SV Deurne discussieert over de hoogte van de prijs per toegangskaartje, uitgaande van de verwachte vraag naar kaartjes. De secretaris, de penningmeester en de voorzitter komen ieder met een eigen voorstel.

bron 1 het stadion en de invulling van de plaatsen

locatie	Helmond
aantal plaatsen	4.100
waarvan gratis voor sponsors	200
waarvan beschikbaar voor Feyenoord	400
waarvan vrije verkoop door SV Deurne	3.500

bron 2 de verwachte vraag en voorstellen van het bestuur van SV Deurne

vraag naar kaartjes	$Q_v = -50P + 5.000$ P = prijs in euro's Q _v = vraag naar toegangskaartjes in de vrije verkoop		
de voorstellen	voorstel secretaris	voorstel penningmeester	voorstel voorzitter
prijs per kaartje	€ 25	€ 40	€ ...
voorwaarden bij de gekozen prijs	geen	maximale omzet uit de verkoop van kaartjes	- zo hoog mogelijke prijs - alle kaartjes verkopen

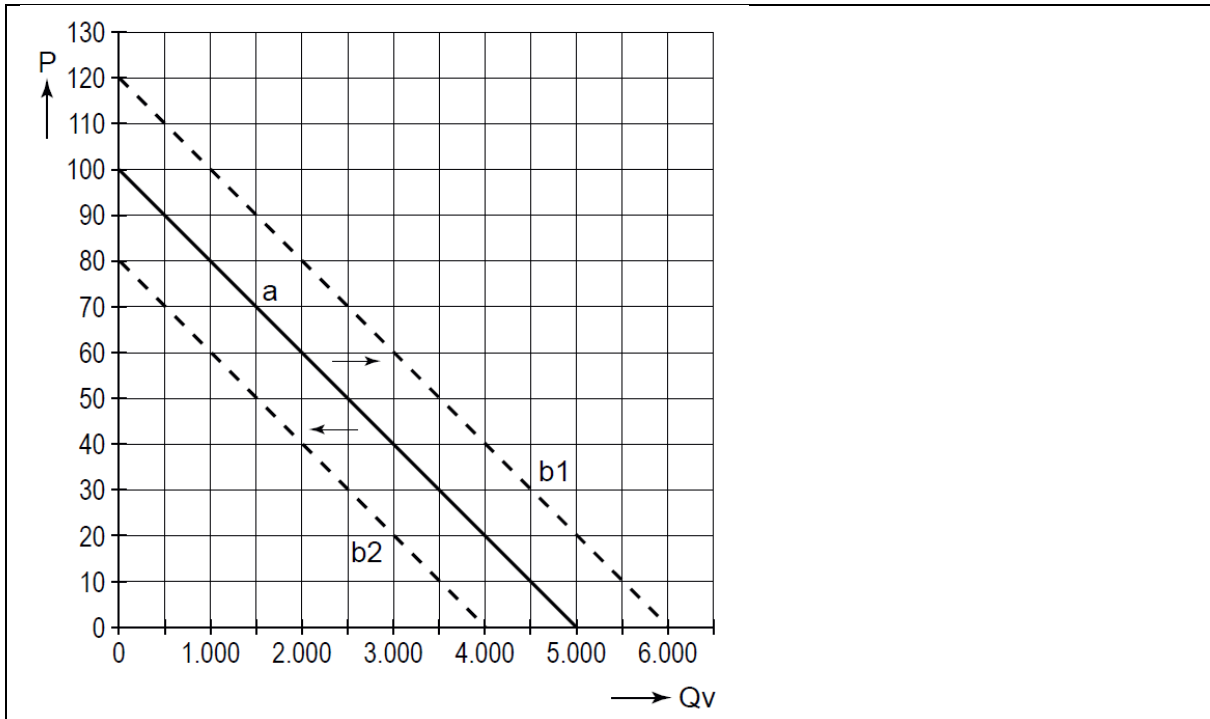
Gebruik bronnen 1 en 2 bij de vragen 19, 20 en 21.

- 2p 19 Zullen alle kaartjes verkocht worden bij uitvoering van het voorstel van de secretaris? Verklaar het antwoord.
- 2p 20 Is er sprake van een consumentensurplus bij uitvoering van het voorstel van de secretaris? Verklaar het antwoord.
- 2p 21 Bereken de prijs van een toegangskaartje bij het voorstel van de voorzitter.

Uiteindelijk wordt de prijs vastgesteld op basis van het voorstel van de voorzitter. Toch verloopt de voorverkoop van de kaartjes moeizaam. De penningmeester heeft daarvoor een verklaring: "Bij de oorspronkelijke vraagvergelijking uit bron 2, die ik naar aanleiding van een enquête heb opgesteld, ben ik ervan uitgegaan dat de wedstrijd niet zou worden uitgezonden op tv. Nu blijkt dat de wedstrijd live op tv wordt uitgezonden. Dat verandert de betalingsbereidheid van de supporters".

In bron 3 zijn, naast de oorspronkelijke vraaglijn a, twee alternatieve vraaglijnen b1 en b2 weergegeven.

bron 3 collectieve vraag naar toegangkaartjes en twee alternatieven

- 2p 22 Welk van beide vraaglijnen, b1 of b2, geeft de veranderde betalingsbereidheid weer volgens de penningmeester? Verklaar de keuze.

Opgave 6 | Duitse minimalisten? (2010 TV1)

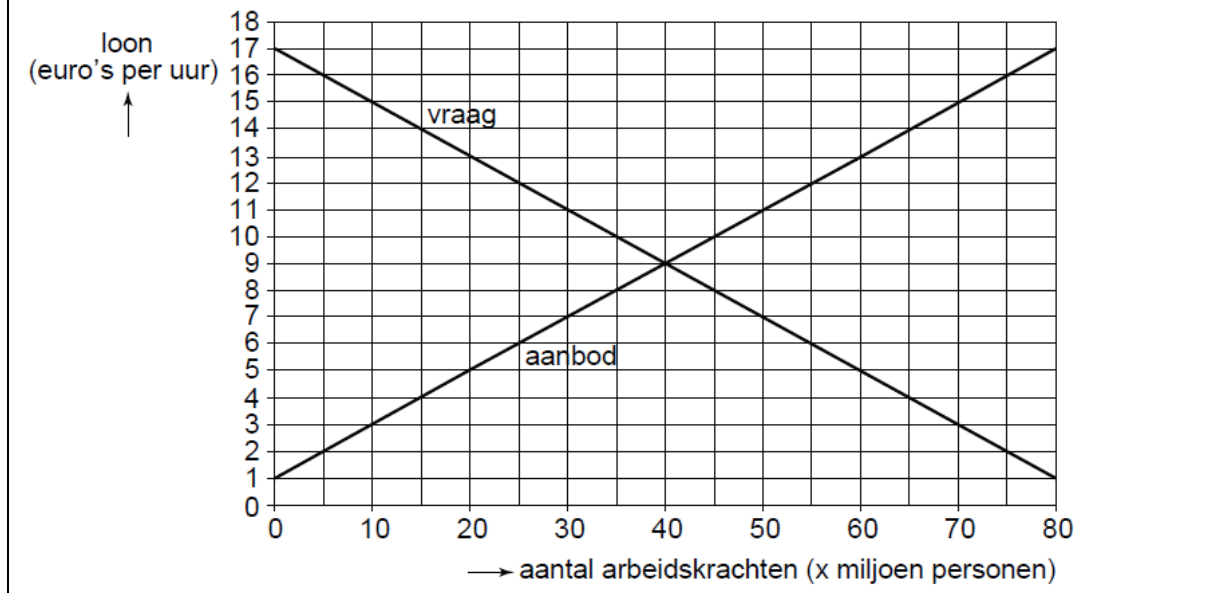
Nederland kent vanaf 1974 een wettelijk minimumloon. Alle werknemers van 15 tot 65 jaar die betaalde arbeid verrichten, hebben recht op een bepaald minimumloon per gewerkt uur. Dit minimumloon vormt de basis voor loonafspraken in de collectieve arbeidsovereenkomsten (cao) die in Nederland worden afgesloten. In Duitsland is er géén algemene wettelijke minimumloonregeling. Een mogelijke invoering van zo'n wettelijk minimumloon is bij onze oosterburen een politiek en maatschappelijk gevoelig thema.

- 2p 23 Leg uit dat het afsluiten van cao's kan leiden tot meeliftgedrag van werknemers.

Jasper is leerling in een 5 Havo klas van een school in Oldenzaal. Hij kent leeftijdgenoten die in Duitsland in een Aldi supermarkt werken en voor hetzelfde werk minder per uur verdienen dan hij verdient bij Aldi in Oldenzaal. "Hoe kan dat", vraagt hij zich af. Zijn leraar economie vertelt dat dit te maken kan hebben met het feit dat er in Duitsland geen minimumloonregeling is. Om dit uit te leggen, toont hij een modelmatige weergave van de Duitse arbeidsmarkt (bron 17) en stelt: "In deze grafiek wordt de arbeidsmarkt van Duitsland voorgesteld als een markt van volkomen concurrentie met een evenwichtsloon van 9 euro per uur. In werkelijkheid voldoet een arbeidsmarkt van een land niet aan alle kenmerken van deze marktform, maar deze modelmatige weergave kan je helpen om de werking van de arbeidsmarkt en het effect van een minimumloon te begrijpen."

bron 17 modelmatige weergave van de arbeidsmarkt in Duitsland

- Alle werkenden en werkzoekenden samen zijn het aanbod van arbeid. Zij worden in dit model kortweg 'werknemers' genoemd.
- De vraag naar arbeid komt van de groep 'werkgevers'. In dit model wordt de vraag naar arbeid gelijkgesteld aan de werkgelegenheid in Duitsland.

- 2p 24 Noem twee kenmerken van de marktform volkomen concurrentie en licht toe waarom een arbeidsmarkt van een land niet aan deze kenmerken voldoet.

De leraar vervolgt: "Bij een loon van 9 euro per uur is het totaal van werknemerssurplus plus werkgeverssurplus maximaal. Stel dat de Duitse regering een wettelijk minimumloon invoert van 10 euro per uur. Het totale surplus zal kleiner worden.

Er zijn in Duitsland voor- en tegenstanders van invoering van een wettelijk minimumloon. Werknemersorganisaties zullen blij zijn en beredeneren dat dit de welvaart van hun leden zal verhogen. Economen echter waarschuwen dat invoering van een wettelijk minimumloon ten koste zal gaan van werkgelegenheid en uiteindelijk kan leiden tot welvaartsverlies in Duitsland."

Gebruik bron 17.

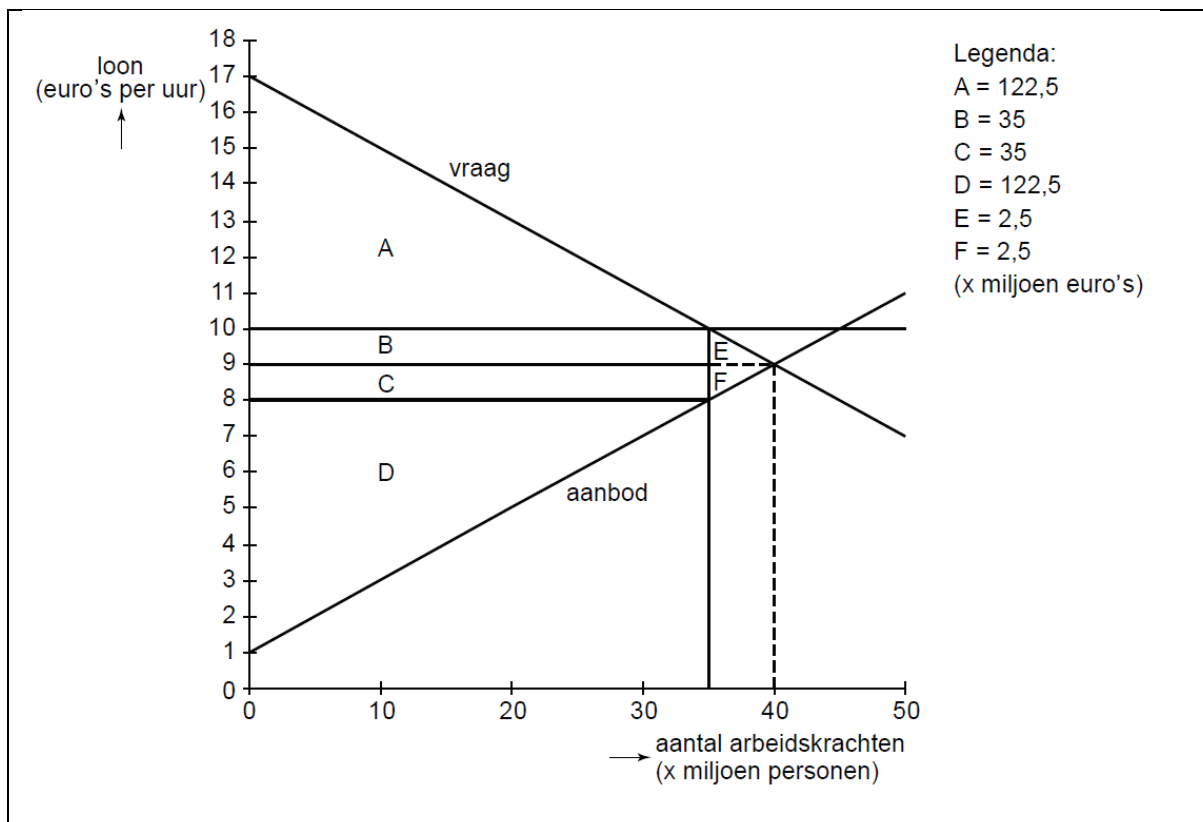
- 2p 25 Laat met een berekening zien hoeveel werkgelegenheid er in Duitsland zou verdwijnen door invoering van een minimumloon van 10 euro per uur.

Leerlingen krijgen de opdracht om de bewering van de economen, dat invoering van een wettelijk minimumloon uiteindelijk kan leiden tot welvaartsverlies in Duitsland, te illustreren met behulp van de grafiek van bron 18.

Enkele leerlingantwoorden staan hieronder. Eén van deze antwoorden is juist.

- Jasper: "Het werkgeverssurplus zal toenemen met 35 miljoen (B) en het werknemerssurplus neemt af met 37,5 miljoen (B + E), dus de welvaart zal dalen met 2,5 miljoen."
- Yamina: "Het werkgeverssurplus zal afnemen met 37,5 miljoen (B + E) en het werknemerssurplus neemt toe met 32,5 miljoen (B - F), dus de welvaart zal dalen met 5 miljoen."
- Pieter: "Het werkgeverssurplus zal afnemen met 35 miljoen (B) en het werknemerssurplus neemt toe met 37,5 miljoen (B + E), dus de welvaart zal dalen met 2,5 miljoen."

bron 18 werkgeverssurplus, werknemerssurplus en de gevolgen van de invoering van een minimumloon

Gebruik bron 18.

2p 26 Welk van deze drie leerlingantwoorden is de juiste? Verklaar het antwoord.

Opgave 7 | Horeca uitgerookt? (2009-pilot TV2)

De Nederlandse overheid probeert de consumptie van rookwaren, zoals sigaretten, shag en sigaren, te beïnvloeden. Zo mogen jongeren geen rookwaren kopen en bestaat er een reclameverbod. Ook heft de overheid accijnzen, die worden doorberekend en daardoor leiden tot hogere consumentenprijzen voor rookwaren.

Het laatste wapenfeit is de invoering van een rookverbod in de horeca op 1 juli 2008. Het rookverbod in de horeca is een beleidsmaatregel om werknemers een gezonde werkplek te bieden, de consumptie van rookwaren te verminderen en de volksgezondheid te bevorderen. De Minister van Volksgezondheid heeft toegezegd dat het rookverbod een jaar na invoering geëvalueerd zal worden en dat hij van de bevindingen verslag zal doen aan de Tweede Kamer. Om deze maatregel te onderbouwen, heeft de Minister een economisch onderzoeksbureau een kosten-batenanalyse laten opstellen met betrekking tot het rookverbod in de horeca. Enkele conclusies van dit onderzoek zijn in bron 4 weergegeven.

bron 4 kosten-batenanalyse van een rookverbod in de horeca:
een selectie van enkele effecten en de bedragen

kosten		
effect voor	omschrijving	bedrag in € miljoen
rokers	daling welbevinden	0,9
horecaondernemers	langere rookpauze rokende werknemers	0,0
	omzetverlies	niet bekend
omwonenden	minder levendige binnenstad en overlast buitenrokers	niet bekend
maatschappij	hogere kosten pensioenen en AOW	20,6
	hogere zorgkosten	20,3
	lagere inkomsten accijnzen	8,5
baten		
effect voor	omschrijving	bedrag in € miljoen
rokers	gezondheidsschade rokers neemt af	103,5
niet-rokers	geen rookoverlast	niet bekend
	gezondheidsschade meerroken neemt af	17,6
horecaondernemers	minder productieverlies	0,9
	minder brandschade	3,1
maatschappij	lagere ziektekosten	1,4

De leerlingen in een havo 5 klas discussiëren over het overheidsbeleid dat probeert het roken te verminderen. De volgende opmerkingen worden gemaakt:

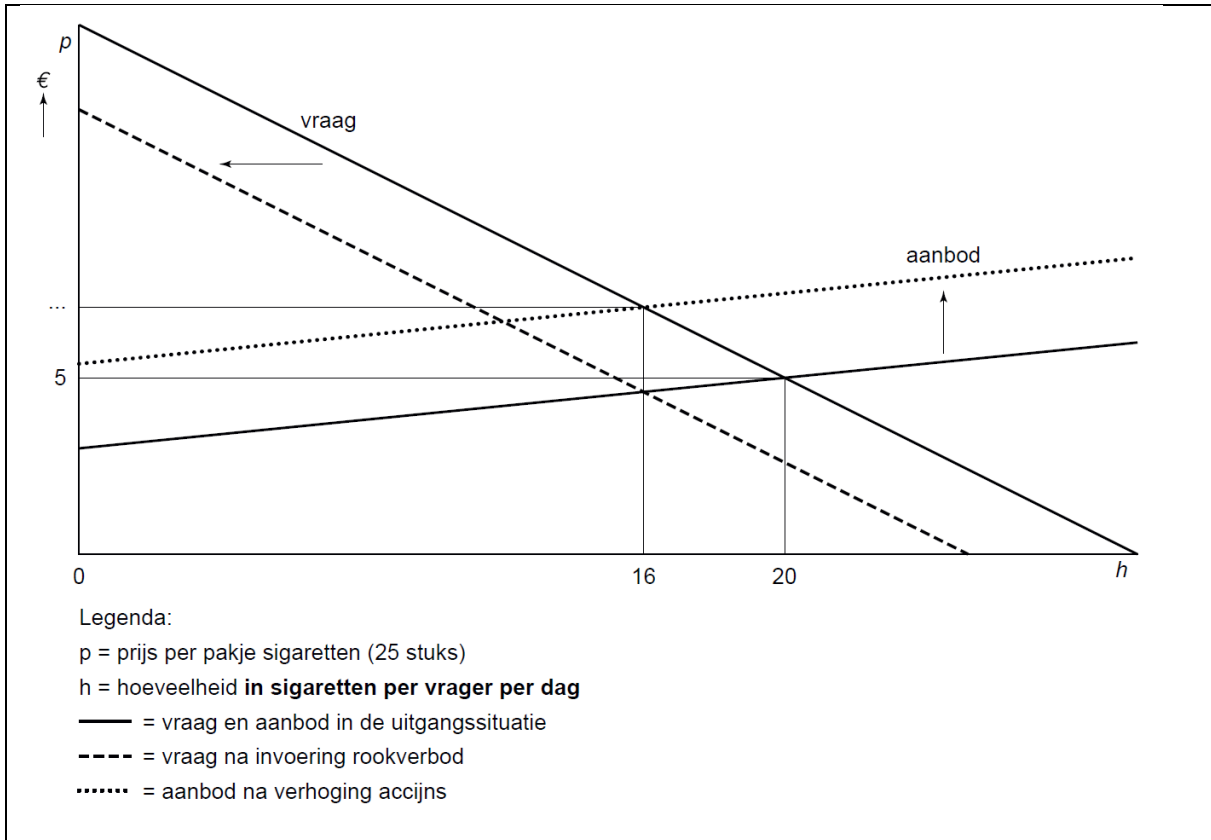
- Eva: "Als de overheid de accijns op alle rookwaren met een zelfde percentage verhoogt, zal de gevraagde hoeveelheid van een pakje sigaretten sterker afnemen dan die van een pakje shag."
- Steffie: "Als de consumentenprijzen van rookwaren stijgen, treedt er een substitutie-effect op tussen de vraag naar een pakje sigaretten en de vraag naar een pakje shag."
- Victor: "De vermindering van de gevraagde hoeveelheid sigaretten als gevolg van het rookverbod in de horeca, kan de overheid óók bereiken door te zorgen dat de prijs van een pakje sigaretten 40% hoger wordt."

bron 1 gegevens over de vraag naar enkele rookwaren (in de uitgangssituatie)

	prijs per pakje	prijselasticiteit van de gevraagde hoeveelheid
pakje sigaretten (25 stuks)	€ 5,00	- 0,5
pakje shag 50 gram (inclusief vloeï) ¹⁾	€ 4,85	- 0,23

¹⁾ uit 50 gram worden gemiddeld 50 sigaretten gemaakt

bron 2 vraag en aanbod van pakjes sigaretten

Gebruik bron 1 bij de vragen 27 en 28.

- 2p 27 Geef met behulp van bron 1 een argument voor de bewering van Eva.
- 2p 28 Leg met behulp van bron 1 de bewering van Steffie uit.

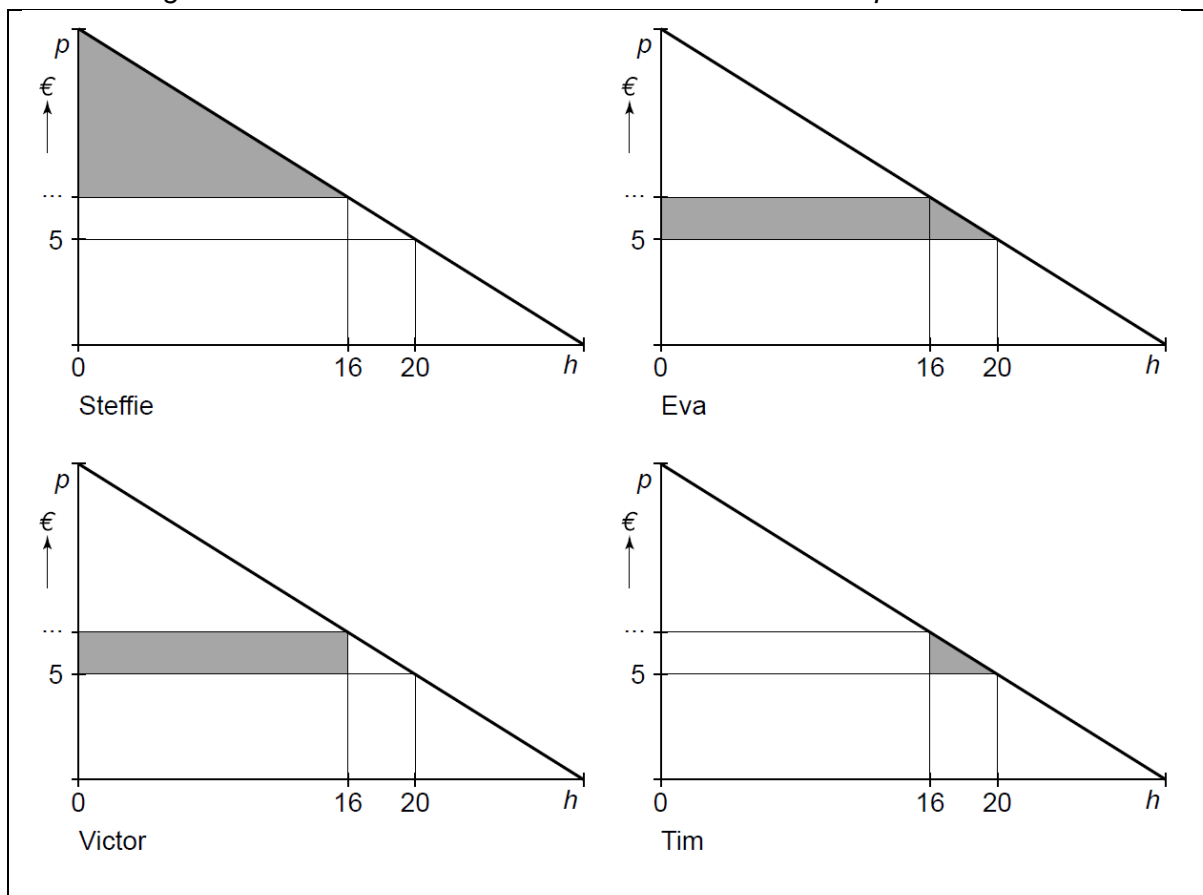
Combineer bronnen 1 en 2 bij vraag 29.

- 2p 29 Laat met behulp van een berekening zien dat Victor gelijk heeft.

De docent economie neemt vervolgens de bewering van Victor als uitgangspunt. Hij stelt dat deze vermindering van de gevraagde hoeveelheid zal leiden tot een afname van het consumentensurplus. Hij geeft de leerlingen de opdracht deze afname te arceren in een figuur met de vraaglijn uit bron 2.

- 2p 30 Welke leerling (zie bron 3) heeft de opdracht van de docent juist uitgevoerd? Licht de keuze toe.

bron 3 vier leerlingantwoorden voor de afname van het consumentensurplus

Het rookverbod in de horeca houdt veel mensen bezig. Er zijn voordelen en nadelen. Hieronder worden enkele partijen genoemd, die te maken kunnen krijgen met gevolgen van de instelling van het rookverbod:

- de collectieve sector;
- de ziektekostenverzekeraars;
- vakbonden voor horecapersoneel.

Gebruik bron 4.

- 4p 31 Kies de positie van een van deze drie betrokken partijen en beschrijf vanuit dat standpunt een voordeel en een nadeel van het rookverbod in de horeca. Maak in de beschrijving minstens één keer gebruik van bron 4.

Gebruik maximaal 50 woorden.

Opgave 8 | Melk in de gierput (2010-pilot TV2)

Al vanaf het begin van de Europese samenwerking is landbouw een belangrijk onderwerp. Zo moet het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) er voor zorgen dat het aanbod van voedsel voldoende is, dat consumenten voor redelijke prijzen landbouwproducten kunnen kopen en dat boeren een behoorlijk inkomen hebben. In 1984 startte de Europese Unie (EU) met garantielijzen:

minimumprijzen met een door de EU volledig gegarandeerde afzet. Deze regeling leidde tot overschotten: 'melkplassen', 'boterbergen' en 'graanheuvels'.

Deze overschotten werden door de EU opgekocht tegen de garantielijzen en op de wereldmarkt aangeboden tegen zeer lage prijzen, waardoor ontwikkelingslanden minder goed in staat waren een betere landbouwconomie te ontwikkelen.

Om de overproductie van melk tegen te gaan, heeft de EU in de jaren tachtig van de vorige eeuw nieuwe maatregelen geïntroduceerd: het productiequotum en de superheffing. De gegarandeerde afzet en de opkoopregeling van overschotten werden afgeschaft.

- 2p 32 Leg uit hoe een systeem van garantieprijsen kan leiden tot overschotten.

Stel dat op de Nederlandse markt voor koemelk in een bepaald jaar de volgende gegevens gelden:

vraag: $Q_v = -250P + 15.000$ $Q =$ hoeveelheid koemelk in miljoenen liters
aanbod: $Q_a = 750P - 3.000$ $P =$ prijs per liter koemelk in centen

evenwichtsprijs 18 cent per liter

De vraag is afkomstig van enkele zuivelcorporaties en supermarktketens, verder kortweg 'afnemers' genoemd. Het aanbod komt van een groot aantal individuele Nederlandse melkveehouders: de producenten.

De EU stelt voor Nederlandse koemelk een productiequotum vast bij een minimumprijs van 20 cent per liter.

bron 13 productiequotum en superheffing voor melk

Een productiequotum is het recht een bepaalde hoeveelheid te produceren. Sinds 1984 is ieder land in de EU een quotum voor melk opgelegd. Elke individuele melkveehouder krijgt een deel van dit quotum per land toegewezen. In Nederland zijn er 20.000 melkveehouders. Als een melkveehouder meer melk verkoopt aan de afnemers dan het eigen quotum, dan volgt er een hoge boete op deze overproductie: de superheffing. De boete wordt door de EU bepaald als een bedrag in centen per liter. Een quotum is wel verhandelbaar. Indien melkveehouders de melkproductie willen uitbreiden kan het quotum gekocht worden van melkveehouders die de productie willen beperken of beëindigen.

Gebruik bron 13.

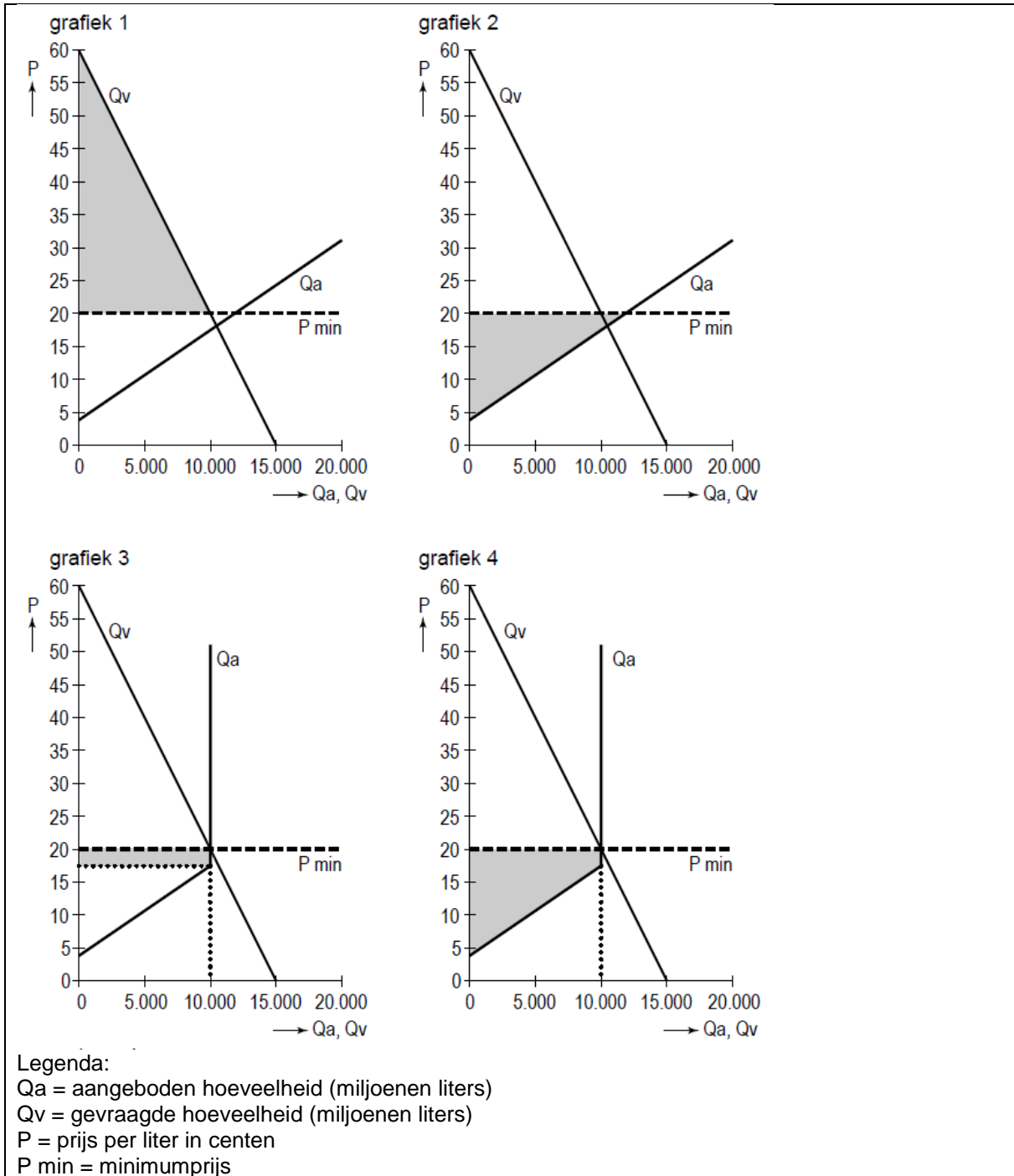
- 2p 33 Toon met een berekening aan dat de gemiddelde omvang van het productiequotum per melkveehouder in Nederland 500.000 liter bedraagt.

De EU-maatregelen beïnvloeden de verdeling van het totale producenten- en afnemerssurplus.

Gebruik bij vraag 34 bron 14.

- 2p 34 In welke grafiek uit bron 14 is het grijze vlak de juiste omvang van het totale producentensurplus na invoering van de minimumprijs en het productiequotum?
- 2p 35 Leg uit waarom de invoering van het productiequotum gevolgen heeft voor de omvang van het producentensurplus.

bron 14 vier antwoordmogelijkheden bij vraag 34

uit een krant (maart 2009)

Boer zucht onder dalende prijzen

Melkveehouder Van den Broek staat iedere morgen om zes uur op om zijn tachtig koeien te melken. Maar iets opschieten doet hij er niet mee. De melk gaat via de slang, die normaal is aangesloten op de melktank, rechtstreeks in de gierput. "Ik heb Campina laten weten dat ze deze maand niet hoeven te komen om de melk op te halen. Nog niet zo lang geleden was de marktprijs bijna 50 cent per liter. Nu is de prijs 18 cent en dat is heel wat minder dan de 28 cent die je per liter als superheffing moet afdragen." Van den Broek heeft namelijk zijn melkquotum van 500.000 liter (geldig tot 1 april) al maanden geleden bereikt. Deze maand gaat ongeveer 1.800 liter per dag de gierput in.

bron 15 kostenoverzicht melkveehouder Van den Broek

kosten 2009, onafhankelijk van de omvang van de productie
productiekosten bij quotum € 150.000
rentelasten hypotheek € 20.000
afschrijving voertuigen € 15.000
overige vaste kosten € 17.000

kosten 2009, afhankelijk van de omvang van de productie
veevoer € 0,08 per liter melk
kosten veearts € 0,02 per liter melk
overige variabele kosten € 0,05 per liter melk

Gebruik bron 15.

- 2p 36 Bereken welke aanpassing van de superheffing nodig is, zodat Van den Broek bij de gegeven marktprijs van 18 cent zijn overproductie niet meer zal dumpen in de gierput:
- bereken daartoe eerst de marginale kosten van 1 liter melk;
 - bereken vervolgens tot welk bedrag de superheffing minimaal moet worden verlaagd.

In de EU worden op dit moment de productiequota voor melk geleidelijk verruimd met het oog op het stopzetten van het stelsel van garantieprijzen, superheffing en productiequotum voor melk na 2015. Dat zou betekenen dat de vrije werking van het marktmechanisme de prijs van melk gaat bepalen. De Europese melkveehouders zouden dan in een gevangenendilemma terecht kunnen komen, als ze allemaal hun productiecapaciteit maximaal willen benutten.

- 3p 37 Leg uit op welke manier de Europese melkveehouders in een gevangenendilemma terecht kunnen komen, als de EU na 2015 de marktregulering volledig zou stopzetten.

Opgave 9 | Zó kunnen we niet draaien! (2013 TV2)

De gemeente Kreims verhuurt elk jaar gedurende de kermis alle standplaatsen voor attracties. De prijs per standplaats komt tot stand door een systeem van gesloten verhuur: zie bron 1. De huursom is een bron van inkomsten voor de gemeente. Bij het aanbieden van de standplaatsen kan de gemeente aanvullende eisen stellen.

- 1p 38 Van welke marktform is er sprake bij de verhuur van standplaatsen op de kermis van Kreims?

Gebruik bron 1.

- 3p 39 Maak van de onderstaande zinnen een economisch juiste tekst.
Door ...(1)... omtrent de biedingen van andere aanbieders zal elke kermisexploitant individueel een zo ...(2)... mogelijke huurprijs bieden. Zo ontstaat op de kermis van Kreims ...(3)... en zal de totale opbrengst voor de gemeente Kreims zo ...(4)... mogelijk worden.

Kies uit:

- bij (1) de onzekerheid / het risico
- bij (2) hoog / laag
- bij (3) averechtse selectie / een gevangenendilemma
- bij (4) hoog / laag

bron 1 systeem van gesloten verhuur

Bij een gesloten verhuur maakt elke kermisexploitant zijn betalingsbereidheid voor een standplaats bekend in een gesloten envelop die tot een bepaalde datum kan worden ingeleverd bij de gemeente. Na die datum maakt de gemeente een keuze uit de binnengekomen enveloppen. De aanbidders met het hoogste bod krijgen een standplaats.

John de Draaijer is exploitant van kinderattractie de Plob. Al jaren staat hij met de Plob op de kermis in Kreims. In 2010 stelde John de ritprijs vast op € 3,50. Opbrengsten en kosten van de Plob staan in bron 2.

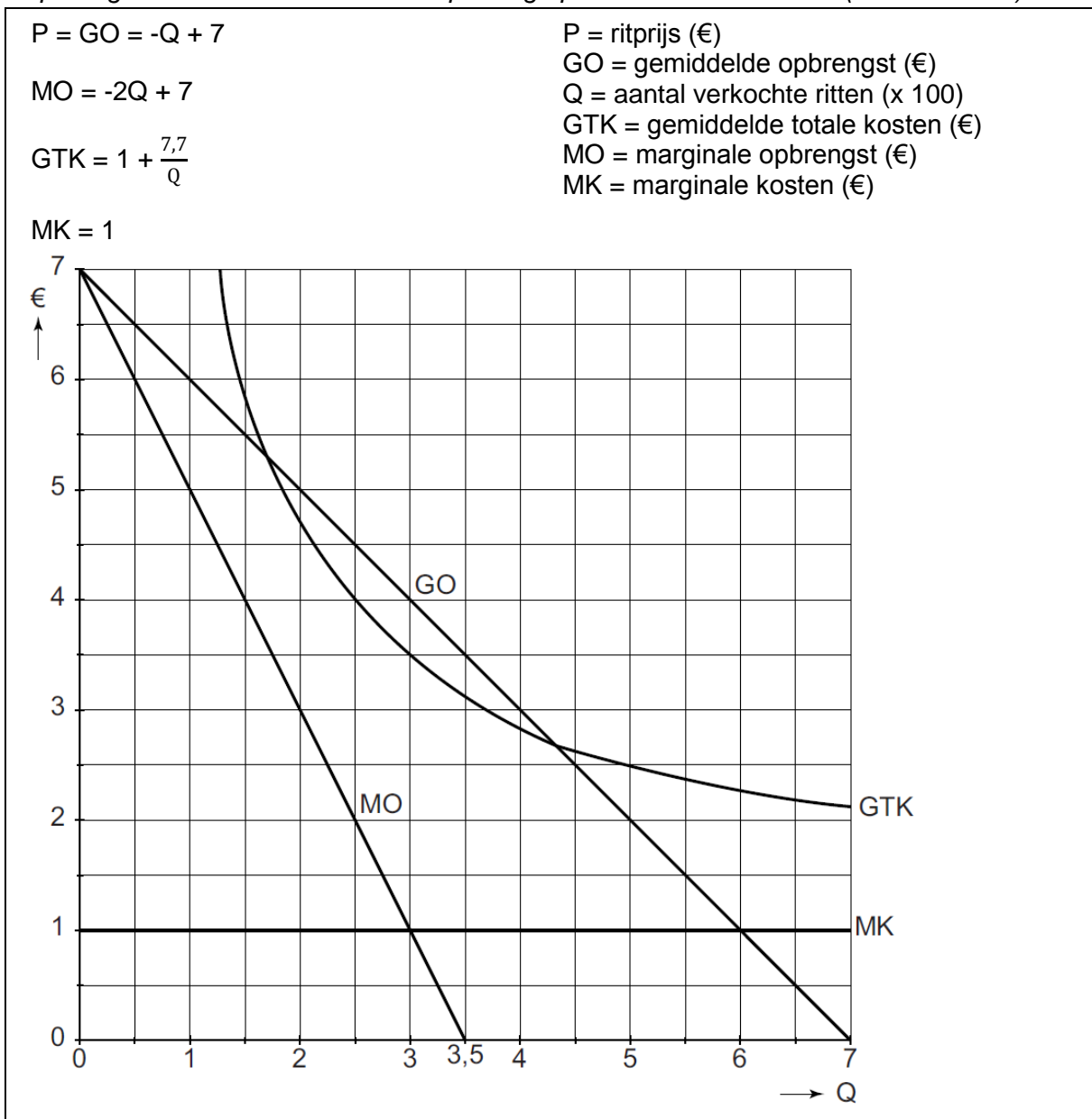
2p 40 Hoe blijkt uit bron 2 dat John bij een ritprijs van € 3,50 in 2010

- wel winst maakte, maar
- niet de maximale totale winst behaalde?

Licht het antwoord toe met vermelding van gegevens uit bron 2.

2p 41 Arceer in bron 2 de totale winst van de Plob per dag op de kermis van Kreims in 2010.

bron 2 opbrengsten en kosten van de Plob per dag op de kermis van Kreims (2010 en 2011)

In 2011 wil de gemeente Kreims de kermis beter betaalbaar maken voor alle kinderen door maximumprijzen vast te stellen. Voor de Plob wordt dat maximaal € 1,20 per rit. John is het niet eens met de hoogte van de maximumprijs. Hij durft echter niet zijn betalingsbereidheid voor de standplaats te verlagen, omdat hij niet weet wat de andere aanbieders zullen doen. John: "Als ik die maximumprijs reken, kan ik zelfs mijn vaste kosten niet dekken."

Gebruik bron 2.

2p 42 Heeft John gelijk? Verklaar het antwoord met een berekening.

Hints

Opgave 1 | Downloaden, maar... (2012 TV1)

- 1 Bij (1):
complementair = goederen die elkaar aanvullen, zoals benzine en auto.
substitueerbaar = goederen die elkaar vervangen, zoals auto en trein.
Bij (4):
meer elastisch wil zeggen dat de vraag méér reageert op een prijsverandering.
- 2 Steeds meer groepen posten hun nieuwe videoclip op populaire kanalen zoals Youtube, omdat....
- 3 Hoeveel producten worden er bij Vcd2 gekocht bij een prijs van € 20?
Het consumentensurplus geeft aan wat de consumenten bereid zijn om méér te betalen dan die € 20.
- 4 Hoeveel producten worden gedownload?
Wat is het surplus voor de consumenten die willen downloaden?

Opgave 2 | Wie betaalt het gratis downloaden? (2012 TV2)

- 5 Meeliftersgedrag wil zeggen dat iemand (gratis) kan profiteren van iets waarvoor een ander betaald heeft.
- 6 Op basis waarvan zal iemand beslissen om een muziekalbum te maken? Wat heeft dit te maken met het gratis downloaden?
- 7 Bereken het totale effect op de welvaart met behulp van het surplus van consument (bestaat uit een toe- en een afname) en producent.
- 8 Hoe betaal je voor de auteursrechten als je in de winkel een CD koopt?
En wat stelt de consumentenbond voor?
- 9 Als de prijs omhoog gaat, gaat de vraag omlaag.
Omzet = prijs(↑) x afzet(↓) - welk pijltje moet groter zijn om de omzet te laten dalen?
Let op je formulering!

Opgave 3 | Parkeren tegen elke prijs? (2012 TV2)

- 10 Bij (1):
Break-even-afzet: waar kosten en opbrengsten gelijk zijn aan elkaar.
Bij (2):
Maximale totale winst haalt een bedrijf bij de productieomvang waar geldt: $MO = MK$
Bedenk welk van de lijnen iets zegt over de prijs.
Bij (3):
De productiecapaciteit is 180 parkeerplaatsen.
- 11 Maak een tabel waarbij je bij elke prijs de omzet uitrekent.
Bereken daarvoor met behulp van de prijs-afzet-functie de verkopen bij elke prijs.
- 12 Bepaal met behulp van $MO = MK$ hoeveel bezette parkeerplaatsen het bedrijf wil.
 $TW = GW \times Q$ (lengte x breedte = oppervlakte rechthoek)
 $GW = GO - GTK$
- 13 Prijsdiscriminatie betekent dat verschillende consumenten voor hetzelfde product een andere prijs moeten betalen.
- 14 Welvaart is de mate waarin mensen in hun behoefte kunnen voorzien.
Waaruit bestaat het voordeel in dit voorstel?
Gaan er anderen op achteruit als dit voorstel wordt uitgevoerd?

Opgave 4 | Winstmachine Radio 538 (2010 TV1)

- 15 Volkomen concurrentie wordt gekenmerkt door:
- veel vragers en veel aanbieders
 - een homogeen product
 - een transparante markt
 - vrije toetreding
- Aan welke kenmerken voldoet de beschreven markt niet?
- 16 Radio 538 haalt 90% van haar omzet uit reclame.
Het marktaandeel van Radio 538 in de totale markt van radioreclame is 11,4%
- 17 Bereken eerst de winst: Omzet – Kosten.
Druk daarna de winst uit in procenten van de omzet.
- 18 Bedenk:
- is de vraag elastisch of inelastisch?
 - wat gebeurt er in dat geval met de omzet als je de prijs verhoogt?
 - wat gebeurt er met de kosten?
 - en dus met de winst?

Opgave 5 | De prijs van voetbal (2009 TV1)

- 19 Gebruik de collectieve vraagfunctie, maar pas op de beschrijving van Q!
- 20 Er is een consumentensurplus wanneer iemand bereid is méér te betalen dan hij moet betalen.
- 21 Gebruik weer de collectieve vraag -functie. Let weer goed op de beschrijving van Q.
- 22 Zullen er meer of minder mensen naar de wedstrijd komen als het live op TV komt?
Let op je formulering!

Opgave 6 | Duitse minimalisten? (2010 TV1)

- 23 Meeliftersgedrag wil zeggen dat iemand (gratis) kan profiteren van iets waarvoor een ander betaald heeft.
- 24 Volkomen concurrentie wordt gekenmerkt door:
- veel vragers en veel aanbieders
 - een homogeen product
 - een transparante markt
 - vrije toetreding
- 25 Werkgelegenheid ontstaat doordat bedrijven Arbeid vragen.
Hoe hoger het loon, hoe minder arbeid er gevraagd wordt.
Bekijk in de grafiek hoeveel arbeid er gevraagd wordt.
- 26 Arceer met verschillende kleuren het werkgeverssurplus (=consumentensurplus) en het werknemerssurplus (=producentensurplus) bij het evenwichtslloon én in geval van het minimumloon.
Kijk daarna wat er veranderd is.

Opgave 7 | Horeca uitgerookt? (2009-pilot TV2)

- 27 Prijselasticiteit geeft aan hoe sterk de vraag reageert op een prijsverandering, waarbij:
 $\% \Delta P \times E_{pv} = \% \Delta Q_v$
- 28 Substitutie = vervangen
- 29 In bron 2 kun je zien wat er met de evenwichtshoeveelheid gebeurt. De prijselasticiteit is gegeven. En:
 $\% \Delta P \times E_{pv} = \% \Delta Q_v$

- 30 Arceer voor jezelf de situatie vóór en ná. Kijk daarna wat het verschil is. Standaard ziet een consumentensurplus eruit als een driehoek.
- 31 Eén steekwoord per partij voor een voordeel en een nadeel. Beoordeel welke je het beste denkt te kunnen uitschrijven.
Collectieve sector: accijns – economische groei
Ziektekostenverzekeraars: levensverwachting – gezondheidsschade roken
Horecapersoneel: omzet – gezondheidsschade

Opgave 8 | Melk in de gierput (2010-pilot TV2)

- 32 Een garantieprijs biedt de producent (vaak) een hogere prijs dan de evenwichtsprijs. In de evenwichtsprijs is er geen overschot of tekort. Wat doet de vraag en het aanbod als de prijs hoger wordt?
- 33 Er mag geen overschot ontstaan, dus de totale maximale productie moet verkocht kunnen worden voor 20 cent.
Die maximale productie wordt gelijk verdeeld over alle melkveehouders.
- 34 Producentensurplus: hoeveel een producent méér krijgt dan hij minimaal wil ontvangen voor het product.
Door het productiequotum mogen producenten niet onbepert produceren.
- 35 Je kunt alleen een surplus hebben over producten die geproduceerd en verkocht worden.
- 36 Marginale opbrengst: hoeveel stijgt de opbrengst als hij 1 liter melk extra produceert?
Marginale kosten: hoeveel stijgen de kosten als hij 1 liter melk extra produceert?
Door de superheffing stijgen de marginale kosten.
Wanneer de $MK > MO$ zal de producent het product dumpen in de gierput.
- 37 Bij een gevangenendilemma ontstaat door gebrek aan overleg / vertrouwen een situatie die niet optimaal is.
Wat gebeurt er met de prijs (en de winst) als ze allemaal hun productiecapaciteit gaan gebruiken?
Zouden ze dat ook doen als ze met elkaar zouden overleggen / afspraken maken?

Opgave 9 | Zó kunnen we niet draaien! (2013 TV2)

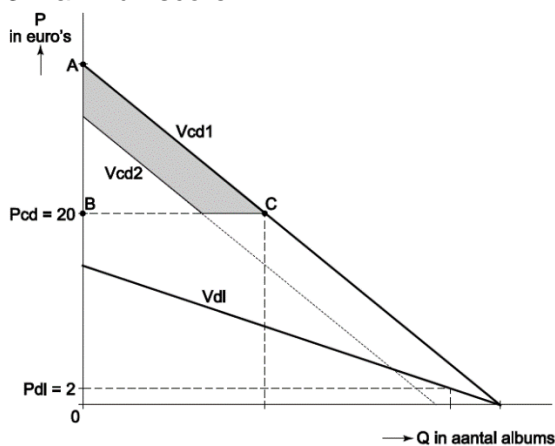
- 38 Hoeveel aanbieders zijn er van standplaatsen in de gemeente Kreims?
- 39 Bij (2 en 4):
als je niet weet wat anderen doen en je wilt graag een plaats; bied je dan een hoog of een laag bedrag?
Bij (3):
averechtse selectie = als op basis van informatieongelijkheid uiteindelijk de ongewenste dingen overblijven.
gevangenendilemma = als de uitkomst van een keuzeprocess op basis van gebrek aan overleg/vertrouwen niet optimaal is.
- 40 Welke productieomvang wordt gekozen op basis van een prijs van € 3,50?
- je maakt winst als de opbrengst > kosten (gebruik de bron!)
- maximale winst haal je bij de productie-omvang waar geldt: $MO=MK$
- 41 Bepaal met behulp van de prijs hoeveel ritten er worden verkocht.
 $TW = GW \times Q$ (lengte x breedte = oppervlakte rechthoek)
 $GW = GO - GTK$
- 42 Bereken hoeveel ritten verkocht worden voor een prijs van € 1,20.
Omzet = prijs x afzet
Vergelijk dit bedrag met de vaste kosten.

Uitwerkingen

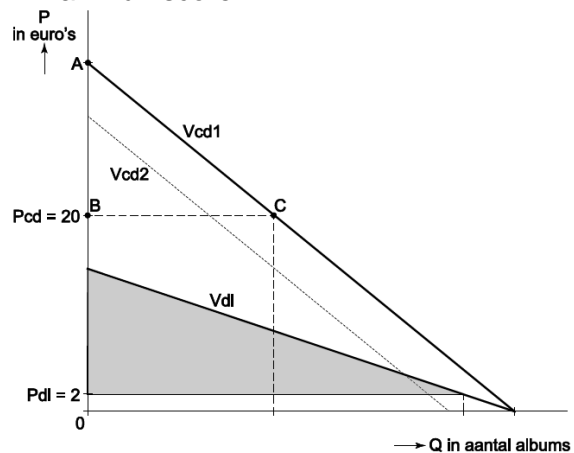
Opgave 1 | Downloaden, maar... (2012 TV1)

- 3p 1 bij (1) substitueerbaar voor
 bij (2) stijging
 bij (3) de gemiddelde prijs van het album daalt
 bij (4) meer prijselastisch
- indien alle vier goed 3
 indien drie van de vier goed 2
 indien twee van de vier goed 1
 indien één of geen van de vier goed 0
- 2p 2 Voorbeelden van een juist antwoord zijn:
- ✓ Downloads leiden tot meer naamsbekendheid van beginnende popgroepen en dat kan leiden tot hogere bezoekersaantallen bij concerten / hogere opbrengsten uit merchandising.
 - ✓ Downloads leiden tot meer naamsbekendheid, hetgeen de onderhandelingspositie met muziekmaatschappijen bij volgende albums kan versterken.
 - ✓ Downloads leiden tot meer bekendheid van het album en dat kan er toe leiden dat de cd vaker op de radio uitgezonden wordt, waarover ook auteursrechten afgedragen moeten worden.

3 maximumscore 1

4 maximumscore 1

Opgave 2 | Wie betaalt het gratis downloaden? (2012 TV2)

- 2p 5 Een antwoord waaruit blijkt dat consumenten die gratis downloaden profiteren van het aanbod van muziek dat wordt 'gefinancierd' door de kopers van een cd/dvd.
- 2p 6 Een antwoord waaruit blijkt dat het gratis downloaden leidt tot het mislopen van inkomsten voor de muziekindustrie, hetgeen de winstperspectieven voor nieuwe muziktitels verslechtert.
- 3p 7 Een voorbeeld van een juist antwoord is:
- consumentensurplus (downloads) stijgt met $1.500.000.000 \times € 0,12 = € 180.000.000$ en daalt met € 60 miljoen (winkelverkoop) 1
 - het producentensurplus (winkelverkoop) daalt met € 100 miljoen 1
 - welvaart neemt toe omdat het totale surplus toeneemt (met € 20 miljoen) 1
- 2p 8 Een argumentatie waaruit blijkt dat consumenten die digitale apparatuur kopen en niet gratis muziek downloaden via deze heffing ook betalen voor de gratis downloads van anderen, terwijl ze al bijdragen aan de auteursrechten voor de muzikanten bij de aankoop van een cd in de winkel.

- 2p 9 prijselastische vraag
 Uit de verklaring moet blijken dat de prijsverhoging van de mp3-spelers, als gevolg van de heffing, leidt tot een meer dan evenredige daling van de gevraagde hoeveelheid, omdat de totale omzet (inclusief heffing) zal afnemen (volgens de bewering van Atilla22).

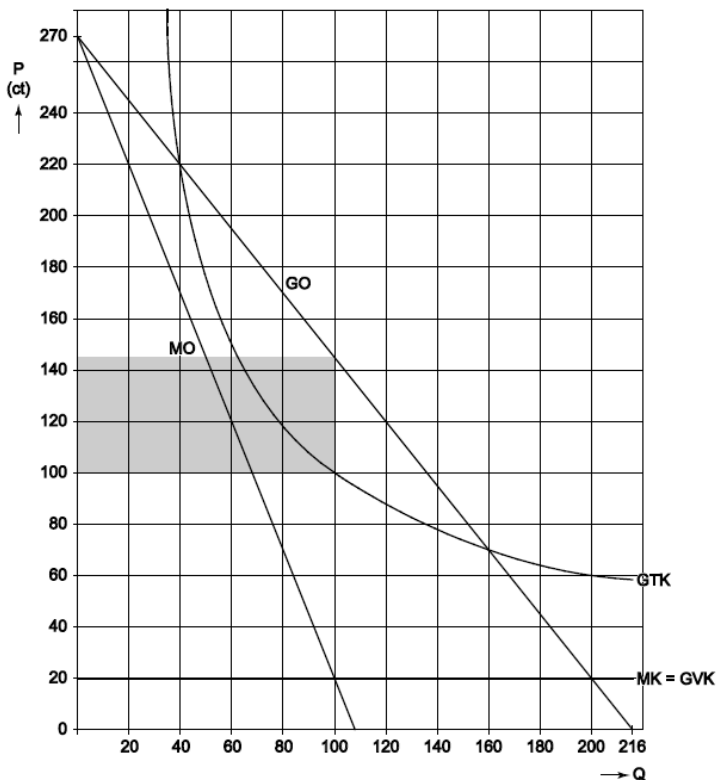
Opgave 3 | Parkeren tegen elke prijs? (2012 TV2)

- 2p 10 bij (1) 40
 bij (2) niet
 bij (3) verlies
indien (1) juist 1
indien (2) en (3) juist 1

- 2p 11 135 (cent)
 Voorbeelden van een juist antwoord zijn:
- omzet is maximaal als de marginale omzet nul is:
 $2,5Q = 270 \rightarrow Q = 108 \rightarrow P = -1,25 \times 108 + 270 = 135$
 - een berekening van de totale omzet $P \times Q$ bij de gegeven prijzen, waaruit blijkt dat de omzet het hoogst is bij 135

P	Q	P × Q
100	136	13.600
135	108	14.580
145	100	14.500

- 2p 12

- 2p 13 Uit het antwoord moet blijken dat in dit voorstel de buurtbewoners voor een zelfde product een andere prijs betalen, omdat ze buiten de openingstijden van winkels en kantoren tegen een lager tarief mogen parkeren dan andere gebruikers.
- 2p 14 Een antwoord waaruit blijkt dat uitvoering van dit voorstel betekent dat er toch wordt voorzien in (een deel van) de behoefte aan parkeerruimte door wijkbewoners zonder dat dit (volledig) ten koste gaat van de behoeftebevrediging van andere / nieuwe gebruikers van het parkeerterrein.

Opgave 4 | Winstmachine Radio 538 (2010 TV1)

- 2p 15 Voorbeelden van een juist antwoord zijn:
- ✓ Gegeven de verdeling van de marktaandeelen, zoals gegeven in bron 1, lijkt er sprake te zijn van een beperkt aantal (grote) aanbieders.
 - ✓ Volgens bron 2 is er sprake van kosten voor uitzendlicenties, hetgeen wijst op beperkte toetreding.
 - ✓ Uit bron 2 blijkt dat de prijs per eenheid radioreclame verschilt, afhankelijk van het tijdstip van uitzenden, hetgeen wijst op heterogeniteit van het product.
- 2p 16 $\frac{0,9 \times \text{€ } 31 \text{ miljoen}}{11,4} \times 100 = \text{€ } 244.736.842$
- 2p 17 $\frac{31 - (\frac{57}{8} + 0,09 \times 31 + 5,885 + 2,2)}{31} \times 100\% = 41,9\%$
- 3p 18 Brüggen
Een beschrijving waaruit blijkt
- dat een prijselasticiteit van $-1,2$ duidt op een elastische vraag 1
 - hetgeen betekent dat een prijsverlaging zal leiden tot een relatief grotere (procentuele) afzetstijging, zodat de omzet zal toenemen 1
 - hetgeen in combinatie met lagere kosten voor auteursrechten (minder muziek uitzenden) kan leiden tot meer winst 1

Opgave 5 | De prijs van voetbal (2009 TV1)

- 2p 19 Ja
Bij een prijs van € 25,- is de vraag naar kaartjes:
 $Q_v = -50 \times 25 + 5.000 = 3.750$, terwijl er maar 3.500 kaartjes in de vrije verkoop gaan.
- 2p 20 Ja
Uit het antwoord moet blijken dat de maximale betalingsbereidheid voor een kaartje voor deze wedstrijd bijna € 100 is, terwijl de voorgestelde prijs slechts € 25 is, hetgeen betekent dat er veel vragers zijn die bereid waren meer dan € 25 te betalen voor een kaartje.
- 2p 21 Een voorbeeld van een juiste berekening is:
(maximaal 3.500 toegangkaartjes in de vrije verkoop):
 $3.500 = -50P + 5.000 \rightarrow 50P = 1.500 \rightarrow P = 30$ (euro)
- 2p 22 b2
Een verklaring waaruit blijkt dat, als gevolg van de live uitzending van de wedstrijd, bij iedere prijs de bereidheid van de consument om een kaartje te kopen kleiner wordt, waardoor de vraaglijn naar links is verschoven.

Opgave 6 | Duitse minimalisten? (2010 TV1)

- 2p 23 Uit het antwoord moet blijken dat bij afgesloten cao's ook werknemers die géén lid zijn van een werknemersvertegenwoordiging (vakbond) recht hebben op de overeengekomen arbeidsvoorwaarden.
- 2p 24 Voorbeelden van een juist antwoord zijn:
- ✓ vrije prijsvorming:
Loonvorming op de arbeidsmarkt wordt vaak gereguleerd door overheid (bijvoorbeeld minimumloon) en werkgevers- en werknemers organisaties (loonafspraken).
 - ✓ homogeen 'product':
Arbeid is niet homogeen, want er zijn verschillen in scholing, ervaring, vaardigheid e.d.
 - ✓ vrije toetreding:
Arbeidskrachten kunnen niet vrij toe- en uittreden, omdat ze gebonden zijn aan de woonplaats of kwalificaties en/of werkvergunningen nodig hebben om toe te treden.

- ✓ transparantie:
Niemand beschikt over volledige informatie over wie, wat, waar en wanneer vraagt en aanbiedt op de arbeidsmarkt.

Opmerking: per juist kenmerk plus juiste toelichting 1 punt toekennen.

- 2p 25 Een voorbeeld van een juiste berekening is:
vraag naar arbeid in de evenwichtssituatie minus vraag naar arbeid bij minimumloon:
 $40 - 35 = 5$ (miljoen personen)
- 2p 26 Yamina
Voorbeelden van een juiste verklaring zijn:
- ✓ Een antwoord waaruit blijkt dat in de evenwichtssituatie het totaal van werkgevers- en werknemerssurplus bestaat uit alle delen $A + B + C + D + E + F$ en dat na invoering van het minimumloon de delen $E + F$ afvallen.
Dat is een totaal welvaartsverlies van $2,5 + 2,5 = 5$ miljoen.
 - ✓ Een antwoord waaruit blijkt dat in de evenwichtssituatie het totaal van werkgevers- en werknemerssurplus 320 miljoen bedraagt ($A + B + C + D + E + F$) en na invoering van het minimumloon slechts 315 miljoen ($A + B + C + D$),
hetgeen een welvaartsverlies betekent van $320 - 315 = 5$ miljoen.

Opgave 7 | Horeca uitgerookt? (2009-pilot TV2)

- 2p 27 Een antwoord waaruit blijkt dat door deze accijnsverhoging de prijs van rookwaren zal stijgen en dat de prijselasticiteit van de vraag bij een pakje sigaretten groter is dan bij een pakje shag.
- 2p 28 Een antwoord waaruit blijkt dat bij prijsstijging sommige rokers die eerst sigaretten uit een pakje kochten, overstappen op de relatief goedkope shag.
- 2p 29 Een voorbeeld van een juiste berekening is:
hoeveelheidsverandering: $\frac{-4}{20} \times 100\% = -20\%$
prijsverandering : $\frac{-20}{-0,5} = 40\%$
- 2p 30 Eva
Uit de toelichting moet blijken dat de prijsverhoging met 40% / van € 5 naar € 7 zal leiden tot een verkleining van de driehoek die het consumentensurplus vormt.
- 4p 31 Te denken valt aan de volgende juiste antwoorden:

standpunt	voorbeeld van een beschrijving
collectieve sector: nadeel	Doordat er minder gerookt wordt, nemen de accijnsontvangsten af. Doordat meer mensen langer leven, nemen de uitgaven voor de AOW toe.
collectieve sector: voordeel	De afname van de gezondheidsschade kan de arbeidsproductiviteit in het land verhogen, hetgeen via hogere economische groei kan leiden tot meer belastinginkomsten.
ziektekostenverzekeraars: nadeel	Door het rookverbod zal de levensverwachting toenemen en komen er meer ouderen die relatief hogere zorgkosten kennen, waardoor kosten voor de verzekeraar toenemen.
ziektekostenverzekeraars: voordeel	Door het rookverbod zal er minder gerookt worden en dus minder gezondheidsschade optreden en dat verlaagt kosten voor de verzekeraars.
vakbonden voor horecapersoneel: nadeel	Het rookverbod kan leiden tot minder omzet in de horeca en daardoor tot verlies aan werkgelegenheid. Onze leden raken werkloos.
vakbonden voor horecapersoneel: voordeel	Het rookverbod zal tot minder gezondheidsschade onder het personeel leiden en vormt dus een verbetering van de

	arbeidsomstandigheden en vermindering van de productie-uitval.
--	--

Opmerking: voor een volledig juist antwoord moet in elk geval voor één van de drie betrokken partijen een voordeel én een nadeel uitgewerkt zijn, waarbij ook gebruik gemaakt is van bron 4.

Als geen gebruik gemaakt is van bron 4 maximaal twee punten toekennen.

Opgave 8 | Melk in de gierput (2010-pilot TV2)

- 2p 32 Voorbeelden van een juist antwoord zijn:
- ✓ Een antwoord waaruit blijkt dat deze garantieprijsen als minimumprijs boven de marktprijs liggen en daarmee het aanbod stimuleren en de vraag afremmen.
 - ✓ Een antwoord waaruit blijkt dat het garanderen van de afzet producenten zal stimuleren om zo veel mogelijk te produceren, zonder daarbij de productie af te stemmen op de vraag.
- 2p 33 Een voorbeeld van een juiste berekening is:
- $Q_v = -250 \times 20 + 15.000 = 10.000$ (mln liter koemelk), dus wordt het quotum vastgelegd op 10.000 miljoen liter 1
 - Per melkveehouder is het quotum: $\frac{10.000 \text{ miljoen}}{20.000} = 500.000$ liter 1
- 2p 34 Grafiek 4
- 2p 35 Uit het antwoord moet blijken dat de instelling van een productiequotum voor de producenten (melkveehouders) betekent dat zij geen surplus realiseren op de overschotproductie die ontstaat als gevolg van het instellen van een minimumprijs.
- 2p 36 Een voorbeeld van een juiste berekening is:
- marginale kosten bedragen $0,08 + 0,02 + 0,05 = \text{€ } 0,15$ (15 cent) 1
 - om dumping te voorkomen moeten de marginale kosten niet hoger worden dan de marginale opbrengsten: $15 + \text{superheffing} = 18 \rightarrow$
superheffing moet dalen naar (maximaal) $18 - 15 = 3$ cent 1
- 3p 37 Als er geen overleg plaatsvindt tussen de individuele melkveehouders zullen zij allemaal geneigd zijn zo veel mogelijk melk te produceren en aan te bieden, hetgeen zal leiden tot veel aanbod en, gegeven de vraag naar melk, een relatief lage prijs. Daardoor zal de omzet laag zijn in verhouding tot de hoge kosten die een grote productie vergt en kan de winst per melkveehouder lager zijn dan wanneer ze in overleg zouden besluiten tot productiebeperking.

Opgave 9 | Zó kunnen we niet draaien! (2013 TV2)

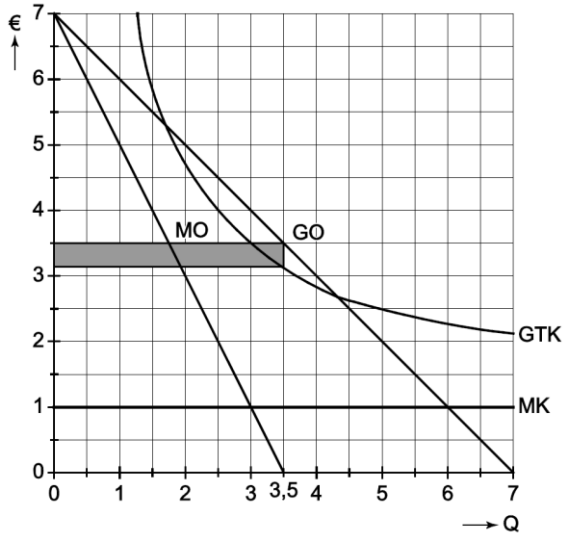
- 1p 38 Monopolie
- 3p 39 bij (1) de onzekerheid
bij (2) hoog
bij (3) een gevangenendilemma
bij (4) hoog
- indien alle vier juist* 3
indien drie juist 2
indien twee juist 1
indien één of geen juist 0
- 2p 40 Voorbeelden van een juist antwoord zijn:
- Een antwoord op basis van de vergelijkingen waaruit blijkt dat
 - $3,50 = -Q + 7$ dus $Q = 3,5$
 $GTK = 1 + \frac{7,7}{3,5} = 3,2$ en John dus winst maakt omdat $GO > GTK$ 1
 - maar niet de maximale winst, want $MO = -2 \times 3,5 + 7 = 0 < MK$ 1

Domein - Markten

- Een antwoord waaruit blijkt dat uit de grafiek afgeleid kan worden dat
 - bij een prijs van € 3,50 de afzet 350 ritten bedraagt, waarbij de gemiddelde opbrengst (GO) hoger is dan de gemiddelde totale kosten (GTK) 1
 - maar de totale winst niet maximaal is omdat bij 350 ritten de marginale kosten (MK) hoger zijn dan de marginale opbrengsten (MO) 1

Opmerking: als in het tweede antwoorddeel is berekend of verwoord dat $MO = MK$ bij een andere afzet dan 350 ritten, voor dit deel ook 1 scorepunt toekennen.

2p 41

2p 42 Ja (John heeft gelijk)

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- nieuwe afzet als $P = 1,20 \rightarrow 1,2 = -Q + 7 \rightarrow Q = 5,8$ (580 ritten) 1
- omzet wordt $580 \times 1,20 = 696$, 1
 hetgeen minder is dan de vaste kosten, $7,7 \times 100 = 770$